

PAPER DETAILS

TITLE: MILLI MÜCADELE YILLARINDA GÜMÜSHANE'DE RUMLAR VE PONTUS HAREKETİ

AUTHORS: Ugur ÜÇÜNCÜ

PAGES: 107-142

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/361048>

MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA GÜMÜŞHANE’DE RUMLAR VE PONTUS HAREKETİ*

Uğur ÜÇÜNCÜ*

ÖZ

Türk Milli Mücadelesi yıllarında Gümüşhane’de özellikle Torul’da önemli miktarda Rum nüfus yaşamaktaydı. Bununla beraber Rum nüfusu Torul da dahil Gümüşhane’nin hiçbir yerinde çoğunlukta değildi. O yıllarda Karadeniz bölgesinde, Pontus devleti kurmak amacıyla bölücü Rumlar genel bir isyan başlatmışlardı. Kurmayı düşündükleri Pontus Devletine Gümüşhane’yi de dâhil etmişlerdi. Pontusçular önce teşkilatlarını kurdular, ardından tedhiş hareketlerine başladılar. Fakat alınan etkili tedbirler sayesinde Gümüşhane’deki Pontus hareketi etkisiz hale getirilmiştir. Bu çalışmada arşiv vesikaları, devrin basını, resmi tutanaklar, hatıralar ve araştırma eserler kullanılarak Gümüşhane’de Rum nüfusu, Pontusçuluğun tesisi, Rum çetelerin tedhiş hareketleri, Türk Hükümetinin Pontus hareketiyle mücadelesi incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Gümüşhane, Trabzon, Pontus, Pontus Çeteleri, Kalfa Süleyman.

THE PONTIC GREEKS AND THE PONTUS MOVEMENT IN GÜMÜŞHANE

ABSTRACT

A large number of the Pontic Greeks population lived at the Torul district of Gümüşhane in the years of the Turkish National Struggle. However, the figures pertaining to the Pontic Greek population was not higher than that of the Turks anywhere in Gümüşhane including Torul. In those years, the Pontic Greeks launched a general rebellion in the Black Sea region to establish the Pontus state. They claimed Gümüşhane and included it in their imaginary Pontus State, which they thought to establish. The Pontic Greeks first set up armed organizations and then began their terrorist acts. However, the Pontus movement was soon passivised thanks to the effective measures taken in Gümüşhane.

This study, with references to the archive documents, the newspapers, official minutes, memories, research Works, examines the Pontic Greek population at the time, establishment of the Pontus armed organizations, activities of pontus bands and Turkish government’s struggle with the Pontus movement in Gümüşhane.

Keywords: Gümüşhane, Trabzon, Pontus, Pontus Bands, *Khalfa Süleyman*.

* Bu çalışma, SBBB-2015-5267 nolu “Milli Mücadele Yıllarında Gümüşhane(1919-1923)” başlıklı KTÜBAP desteğinde hazırlanmıştır.

Gönderim tarihi: 17.07.2017. Kabul tarihi: 22.07.2017.

* Doç. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TRABZON. uucuncu@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5282-8868

Giriş

Gümüşhane'nin de bir parçası olduğu Trabzon Vilayetinde Rumlar, Türk nüfusundan az olmakla beraber Ermenilere oranla sayısal olarak daha fazla idi. Bunun avantajıyla sistemli bir şekilde Trabzon ve çevresinde Pontus Devleti kurulması için çalışmışlardı.¹ Pontusçuluğun merkezi Trabzon; en faal kişisi ise Trabzon Metropolit Hrisanthos'tu.² Trabzon'da Rumlar Venizelosçu ve Kral Konstantinci olmak üzere iki gruba ayrılmışken, Hrisantos Venizelosçu idi.³ Kurdukları Pontus Cemiyeti tarafından bastırılan haritalarda kurmayı arzuladıkları devletlerinin sınırlarını çizmişlerdi. Haritaya göre Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar olan Karadeniz kıyılarının yanı sıra Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve kısmen Erzincan sözde Pontus Devleti sınırları içerisine alınmıştı.⁴

Fener Rum Patrikhanesinin Paris Barış Konferansı'na gönderdiği heyette yer alan Trabzon Metropolit Hrisanthos, 2 Şubat 1919'da İstanbul'dan Paris'e hareket etmişti.⁵ Bölgenin Ermenilere verilmesi taleplerine şiddetle karşı çıkmış, "*Trabzon Metropolit ve Kurtarılmamış Rumların Delegatesi*" sıfatıyla, Karadeniz'in Pontus bölgesinde bağımsız bir Rum Devleti kurulmasına dair 2 Mayıs 1919 tarihli muhtırayı, Paris Barış Konferansı'na sunmuştur.⁶ Hrisantos'un Kongreye sunduğu muhtırasına göre, Gümüşhane'nin de içinde bulunduğu Trabzon, Sivas'ın bir kısmı, Karahisar, Amasya sancakları, Kastamonu vilayetinin bir kısmı, Sinop sancağını kapsadığını iddia ettiği Pontus mıntıkasında 100.000'den fazla Rum yaşamaktadır. Buna ayrıca Kafkasya'ya göç etmiş olan 250.000 Rum da eklenmelidir. Bunlar Türklerden kurtulmak için göç etmiş olup dönmek için vatanlarının hürriyetlerini beklemektedirler. Hrisantos'a göre Trabzon

¹ Mehmet Okur, "Fener Rum Patrikhanesi ve Metropolitlerinin Pontusçuluk Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s. 256.

² Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Serander Yayınları, Trabzon 2001, s. 57.

³ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C: I, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 412.

⁴ Adnan Şişman, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C:14, s. 177; Gülbadi Alan, "Anadolu'daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s. 177-178, 191.

⁵ Selçuk Ural, "Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s. 231.

⁶ Muhtıra için Bkz. F.Rezzan Ünalp, "Mondros Mütarekesi Döneminde(1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S: 13, Şubat 2009, s. 113-115; Muhtıranın tenkidi için bkz. Veysel Usta, "Trabzon Metropolit Hrisantos'un Paris Konferansı'na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi", *Turkish Studies*, Volume 6/2 Spring 2011, s. 971-982.

Vilayetinin 1908'deki salname kaydında Trabzon için 500.000⁷ Rum gösterilmektedir. 1912'de ise Trabzon'dan 3, Samsun'da 2, Karahisar'dan 1, Sinop'tan 1 olmak üzere Pontus Bölgesinden 7 Rum mebus seçilmiştir. Bu hesaba göre her mebusa 100.000 nüfus düştüğüne göre Rum nüfus 700.000 idi. Hrisantos, Kafkasya'daki Rumlarla beraber Pontus'ta yaklaşık 850.000 Rum nüfusun olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, Pontus mıntıkasındaki Müslüman nüfus ise 836.000'dir. Bunlar ise farklı milletlerdendir: 340.000 Türk, 200.000 Sürmeneli, 50.000 Kafkasyalı, 200.000 Oflu ve 5.000 Hristiyan Sitavriyon. Oflular ve Tonyalılar aslen Rum olduklarını unutmamışlardır. Bölgede ancak 78.000⁸ Ermeni vardır. Hrisantos, Rus işgali öncesinde Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in şehri kendisinin de olduğu 3 Rum'a teslim ettiğini, Belediye Başkanlığı seçimlerinde Rumların çoğunluğu ele geçirdiğini, Rus işgali sırasında din, cins ayırmadan Trabzon halkını iyi idare ettiğini, bunu Vehip Paşa'nın da takdir ettiğini belirtmiştir.⁹

Hrisantos, Pontus mıntıkasında, muhtar bir Rum devleti kurulmasında ve hiçbir yabancı devletin boyunduruğuna girmemede kararlı olduklarını söylemiştir. Bağımsız bir Ermenistan ile komşuluk ve iktisadi ilişkiler kurmaya hazır olduklarını belirtmiştir.¹⁰

Hrisantos, Paris'ten sonra Londra'ya geçerek Pontus Devleti'nin kurulması için ikili görüşmeler yapmış ve konferanslar verdikten sonra Trabzon'a dönmüştür.¹¹ Onun bu çalışmaları Trabzon ve çevresinde Pontusçu Rumlar'ı cesaretlendirmiştir. Rum nüfusu artırmak için Rusya'dan 1918 yılı sonlarından 1919 ortalarına kadar çok sayıda Rum Trabzon'a çıkarılmıştır.¹² 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi Trabzon ve çevresindeki Rumları büyük bir sevince boğmuştur. Taşkınlıklara varan kutlamalar yapmışlardır.¹³

Kadirbeyzade Zeki Bey, hatıralarında İzmir'in işgali nedeniyle

⁷ Hrisantos'un bu ifadesi doğruyu yansıtmamaktadır. Trabzon Vilayeti Salnamesinin eson cildi 1904 tarihli olup 1908 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi bulunmamaktadır. Öte yandan 1904'teki salnamede ise Trabzon Vilayeti'nin nüfusu 1.254.816 kişiden oluşmakta, Rum nüfus 194.169'du. Dolayısıyla 1908'de olduğu iddia edilen 500.000 rakamı Osmanlı resmi rakamlara göre gerçekçi değildir. Bkz. *1322(h) Tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi*, Vilayet Matbaası, s.432-433; *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1904*, C: 22, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 2009, s. 873.

⁸ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C: I, s.66.

⁹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C: I, s.67.

¹⁰ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C: I, s.68.

¹¹ Bülent Atalay, "Trabzon Metropolit Hrisanthos'un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, C: 1, Trabzon Valiliği, s. 603-605.

¹² Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 29.

¹³ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, , Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon 1986, s. 46-47.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin olağanüstü kongresine katılmak için Trabzon'a geldiğinde şöyle bir manzarayla karşılaştığını belirtmiştir: "... *Aman Yarabbi! Ne acı bir hakikat. Asırlardan beri koynumuzda beslediğimiz ve bizden fazla memleketin iktisâdiyatına hâkim, refah ve servet içerisinde yüzen Rum vatandaşlarımızın şımarıkları görülecek bir halde idi.*"¹⁴ Zeki Bey, Trabzon mebusu Kofidi Efendi'nin Gümüşhane başta olmak üzere Trabzon'un Ermenilere değil Rumlara verilmesi çabasına dair bir hatıra da değinmiştir. Buna göre Zeki Bey, Trabzon Mebusları Eyüpzade İzzet ve Servet ile Trabzon'un hatırı sayılır gençlerinden Hacı Ali Hafızzade Hakkı Beylerle belediye bahçesinde oturmaktadır. Bu sırada Trabzon Rum mebuslarından, sözde Türk severliliğiyle tanınan Kofidi Efendi, Metropolit'ten aldığı mühürlü bir zarfı hızla önlerinden geçmiştir. Hatıralarında naklettiğine göre, önceden yanlarından ayrılmayan Kofidi'nin bu tavrından rahatsız olan Zeki Beyle Kofidi arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:¹⁵

"Ne yapalım biraz da iklimimizin te'siri var. Gayri ihtiyârî seslendim:

'-Ey Kofidi Efendi nedir, ne oldun? Yahu arada söz, bu kadar hukuk var, bir selâm vermeden geçiyorsun. Hem böyle acele acele nereye gidiyorsun? Ferman mı, kelle mi götürüyorsun? Yoksa Pontus istiklâl hudûdunun krokisi mi nedir?' der demez durdu ve baklayı ağzından çıkardı:

'-Evet, iyi keşfettiniz. Memleketin her sahadaki istatistiği ve târihidir. Patrikhâne vâsıtası ile Paris'e gönderilecektir. Şimdi hareket etmek üzere bulunan bir İngiliz torpidosuna vereceğim. Siz uyuyorsunuz. Amerikalılar burasını Ermenistan'a mahreç yapmak istiyorlar, iş Türklerden katiyetle çıkmıştır. Sonra çok açık söyleyeyim ki, biz Rumlar hiçbir vakit Ermenilerin himâye ve tabiatında yaşayamayız. Hatta siz de bizimle beraber biz Rumları tercihân Ermenistanlı olmaktan ise, Pontus Rumluğunu istemelisiniz. Biz onlardan daha efendiyiz. Bâhusus onlar intikam almak fikri ile de hareket edeceklerine göre, bizi tercih etmeniz icâb eder' diyerek elindeki zarf ile Kofidi sandalyeye ilişmişti. Artık kendimi zabt edemedim:

"-Kofidi! Burada bugün Ermeni yoktur. Sizin de bu açık fikrinizden, bu yanımdaki arkadaşları bilmem, onlar da senin gibi meb'usturlar. Daha ince düşünürler ve açık söylemezler. Bana gelince ben fikrimi söyleyeyim. Bu vatanın nîmeti ile perverde olduğunuz hâlde ihânetinizi apaçık ifâde ettiniz. Bu hususta kendi idealinize bizi de teşrîk(ortak) ettirerek, bizim de Pontusçuluğu istememizi tavsiye etmeniz biraz değil de, çok büyük bir küstahlık olur. Sen götür o zarfı ver, belki vapuru kaçırırsın. Mukaddes âmâliniz de geri kalır. Yalnız sana cevâbım şu olacak;

Kofidi Efendi! Kofidi Efendi, bugün Anadolu'da Ermeni var mıdır? Yoktur değil mi ha? O senin Düvel-i Mu'telifede dediğin hükümetler böyle bir karar verdikleri dakıkada Türkiye'de de bir Rum yoktur. Vapurdan dönersen metropolit efendiye böylece tebşîrâtta(müjdede) bulun. Hadi şimdi uğurlar

¹⁴ Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları, Haz. Ömer Fâruk Lermioğlu, Sebil Yayinevi, İstanbul 2007, s. 20.

¹⁵ Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları, s. 21-23.

olsun!”

Milli Mücadele yıllarında Gümüşhane’de Rum nüfusu ne orandaydı? Gümüşhane’de Pontus teşkilatlanması nasıl ve kimler tarafından yapıldı? Gümüşhane ve çevresindeki Pontus çetelerinin amaçları ve tedhiş hareketleri nelerdi? Gümüşhane’deki Pontusçulukla mücadele nasıl yapıldı? Pontus hareketinin tasfiyesinde ne gibi amiller ön plana çıktı. Çalışmada bu soruların yanıtlarının izi sürülecektir.

1. Gümüşhane’de Rum Nüfusu

1904 Salnamesine göre Gümüşhane merkezde Rum nüfusu 5177, Koğans/Kovans nahiyesinde 414, Yağmurdere nahiyesinde 1382, Torul kazasında 20688, Kürtün nahiyesinde 2454, Kelkit kazasında 528, Şiran kazasında 1947 olmak üzere toplam 32.590’dır.¹⁶ Burada dikkat çeken durum Rumların Gümüşhane coğrafyasına düzenli yayılmamış olmalarıdır. Gümüşhane’nin batısına doğru olan yerler Kelkit, Şiran civarında Rum nüfus çok azdı. Kelkit bu anlamda 528 kişiyle en az Rum nüfusa sahip kaza idi. Buna karşın Gümüşhane merkezinin batısına doğru Rum nüfus artmaktaydı. Torul kazasında Rum nüfus 20.688 kişiyle, hatta Kürtün nahiyesi de eklenirse 23.140’ı bulmaktaydı. Torul bu yönüyle sadece Gümüşhane’de en fazla Rum nüfusu barındıran kaza değil, Trabzon Vilayetinde de en çok Rum’un oturduğu kazalar arasındaydı. Bununla beraber Torul da dâhil olmak üzere Rumlar Gümüşhane’nin hiçbir yerinde nüfus açısından çoğunluğu elde edememişlerdi. Zira Gümüşhane’de toplam nüfus 124.888 idi¹⁷ ve Trabzon Vilayetinin 1.254.816 kişiden oluşan nüfusunun 194.169’unu Rumlar oluşturmaktaydı.¹⁸

İngiliz Dışişleri Ofisi Coğrafya Biriminin hazırladığı ve Osmanlı Devleti’nin 14 Mart 1914 tarihli resmi kayıtları olduğunu iddia ettiği verilere göre Harb-i Umumi’ye girmeden önce Gümüşhane ve kazalarının Rum nüfusu şöyle idi:¹⁹ Gümüşhane Merkez: 9.179, Torul: 30.547, Şiran: 3.155, Kelkit: 614. Bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla Torul’da Rum nüfusu Türk nüfusunu az da olsa geçmiştir. Zira kayda göre Torul’un Türk nüfusu 29.686 idi. Gümüşhane’nin diğer yerlerinde ise Türk nüfus büyük çoğunlukta idi.²⁰ Harb-i Umumi sırasında Türk nüfusun önemli bir kısmı muhacir olmuş, işgal sonrasında önemli bir kısmı geri dönememişti. Milli Mücadele döneminde savaş durumu nedeniyle Gümüşhane’de nüfus sayımı yapılmamıştır.

¹⁶ Trabzon Vilayet Salnamesi, s.432-433.

¹⁷ Trabzon Vilayet Salnamesi, s.432-433.

¹⁸ Trabzon Vilayet Salnamesi, s.432-433.

¹⁹ Meir Zamir, Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919, *Middle Eastern Studies*, 17/1, January 1981, s. 97.

²⁰ Zamir, a.g.m., s. 97.

Dolayısıyla 1919-1923 yıllarına dair resmi nüfus verilerine sahip değiliz. Bununla beraber İngiliz Dışişleri Ofisi Coğrafya Birimi, 1919 sonu itibarıyla Anadolu nüfusuna dair tahmini demografik verileri İngiltere, Osmanlı, Rum ve Ermeni kaynakları temelinde hazırlamıştır.²¹ Söz konusu birimin 1919 sonu itibarıyla tamamladığı verilere göre 1919/1920’de Gümüşhane’nin genel nüfusu şöyledir:²² Müslüman: 100.000, Rum: 52.000, Ermeni: 2000, diğerleri: 2000, toplam: 156.000. Dikkat edilirse İngiliz rakamlarına göre dahi Gümüşhane’deki Türk nüfus Rumlara göre oldukça fazla idi.

Rum kaynaklarına göre Milli Mücadele yıllarında Gümüşhane’de Rumların yoğun olduğu köyler şöyledir: Torul Kazası:²³ Koroniksa, Nancero, Amvırıkyon, Fityana, Papavram, Sarantar, Nedcuk, Hopsia, Goyi, Fetikes, Mavrena, Akçal, Gargena, Desmena, Simikli, Smripapa, Serpisköy, Avliyana, Adissa, Aztaber, Mankadyon, Deyvarla, Cimbrika, Riyakyon, Palaohorion, Haviana, Cit, Demirciköy, Colahana, Palayia, Murdksani, Kanak, Kelenton, Derena, Loncon. Almis, Kaliz, Ayanis, Simera, Ramatanandon, Masanandon.

Şiran Kazası:²⁴ Yukarı Tarsus, Aşağı Tarsus, Belen, Ulu Şiran, Mavrolit, Çaul, Zimon, Cunbatur, Papusi, Çaputlu, Pincandon, Duman Oluğu, Somki, Paroci.

Kelkit Kazası:²⁵ Tangar ve Siyon.

2. Gümüşhane’de Pontusçuluk

Gümüşhane’de, Samsun, Trabzon ve Merzifon Rumlarının faaliyetleri kadar olmasa da önemli derecede Pontusçu hareketler görülmüştür. Selahattin Tozlu’nun ifadesiyle Gümüşhane’de Pontusçuluk faaliyetleri Rum nüfusunun daha fazla olduğu Gümüşhane merkezinden başlayarak Torul ve Maçka üzerinden Trabzon’a kadarki “Aşağı Dere” kısmında yaşanmıştır.²⁶

Trabzon’da olduğu gibi Gümüşhane’de de Pontusçuluk hareketlerinde ruhani sınıf önemli rol oynamıştır.

Fener Ortodoks Rum Patrikhanesine bağlı olan²⁷ Gümüşhane’deki Rum Metropolithanesi önemli bir konuma sahipti. Trabzon Rum Metropolitliğinin 4 Başpiskoposluğundan da biri idi.²⁸ Milli Mücadele

²¹ Zamir, *a.g.m.*, s.87-88.

²² Zamir, *a.g.m.*, s. 103.

²³ Alexander Papadopoulos, *Resmi Belgelerle Avrupa Savaşından Önce Türkiye’li Rumlar Üzerindeki Zulüm Pontus Trajedisi 1914-1922 Kara Kitap*, Çev. Attila Tuygan-Anais Martin-Adnan Köymen, Pencere Yayınları, İstanbul 2013, s. 186-187.

²⁴ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.187-188

²⁵ Papadopoulos, *a.g.e.*, s. 188

²⁶ Selahattin Tozlu, “Gümüşhane Rumları ve Pontusçuluk”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s. 397.

²⁷ BOA, HR.HMS.İŞO. 136/13, lef.2.

²⁸ Sebahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, TTK, Ankara 1991, s.6.

yıllarında Gümüşhane Metropolit Lavrentios, aynı zamanda Giresun Metropolitliğini de yapmakta ve Gümüşhane'den ziyade Giresun'da oturmaktaydı.²⁹ Bu nedenle Giresun Metropolitisi olarak da anılmaktaydı.³⁰ Gümüşhane Metropolit Vekili makamında ise İkonomos Todor/Teodoros bulunmaktaydı.³¹ Gümüşhane Metropolitisi Lavrentios daha çok Giresun'da bulunduğundan Gümüşhane'deki faaliyetleri daha çok İkonomos yürütmekteydi. Yine Lavrentios, Harb-i Umumi öncesinde Osmanlı Devleti'ne sadakati ile tanınmaktaydı.³² Buna karşın Metropolopolit Vekili açıktan Gümüşhane'deki Pontusçu faaliyetleri idare etmekteydi.

Gümüşhane'deki Pontusçular, Harb-i Umumi'nin bitiminden kısa süre önce Rusların Erzincan Ateşkes Antlaşması'nı imzalayıp işgal ettikleri bölgeden çekileceklerini bildirmelerinin hemen ardından teşkilatlanma yoluna gitmişlerdi. Trabzon Rum İttihad-ı Millî Cemiyeti'ne bağlı bir şubeyi 1917'de Gümüşhane'de kurmuşlar, hatta bir temsilciyi de talimat almak için Trabzon'a göndermişlerdi. Trabzon Metropolitisi Hrisantos evrakında ele geçirilen 18 Aralık 1917 tarihli ve Gümüşhane Metropolithanesi mührünü taşıyan, Ruhanî Reis İkonomos Teodoros imzasıyla, Trabzon Metropolitisi Hrisantos'a gönderilen şu mektup bunun kanıtıdır:³³

²⁹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İstanbul 2015, s. 392; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 111.

³⁰ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 58.

³¹ BOA,DH.KMS, 51-2/26, lef.4.

³² Salih İnci, *Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi(Patrikhane Örneği)*, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S: 2, 2010, s. 15, <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11857/381/Turk%20Yunan%20Iliskileri.pdf?sequence=1>, et.17.07.2017.

³³ Hrisantos'un Amasya İstiklal Mahkemesindeki evrakı arasında bulunan ve Gümüşhane Metropolitisi İkonomos'un Rum İttihad-ı Milli Cemiyeti kurma girişimini anlatan, Amasya'dan Fırka 13 Kumandanlığına yazılan 28.11.37 tarihli yazı. *Veysel Usta Özel Arşivi*; 1922'de basılan Pontus Meselesi adlı kitapta ise bazı küçük farklar bulunmaktadır: "Gümüşhane'de Rum-ittihad-ı Millî, Cem'iyetinin Teşkiline Dair, Gümüşhane: 18 Kanun-ı evvel 1917.

Bugün beldemizin cemiyetleri, bilictimâ (Rum-İttihad-ı Millî) ünvanıyla bir cemiyetin teşkili taht-ı karara alındı. Bu cemiyet, bura ve civar Elenizmi'nin himaye, muhafaza ve müdafaaasını gaye ittihaz etmiştir. Bu cemiyet Trabzon'daki (İttihad-ı Millî) Cemiyeti'nin bir şubesi olacak ve onun program ve nizamnamesine tevfikân icrâ-i faaliyet edecektir. Talimat-ı mufasssala almak ve uyusmak üzere mezkûr cemiyet heyet-i idare azâsından Teodor Fitani Efendi Trabzon'da İttihad-ı Millî Riyâsetine izam edilmiştir. Mumâileyhi zât-ı fâzılânelerine bittavsiye bura ve civar Elenizminin müdafaa ve muhafazası için elzem ve müfîd göreceğiniz herhangi bir şeyi tevdiî ve taleb edilen talimat ve evâmiri bu zat vasıtasıyla tebliğ etmenizi rica ederiz. Bu vesile ile kemal-i hürmetle ellerinizden öperiz. Mühür Gümüşhane Metropolithanesi, Reis-i Ruhani: Elkinomos Teodoros, Metropolit Hrisantos'un evrakı arasında zuhur etmiştir. Mütercim Tüfekkî Ustası Dimitraki, Mütercim Mülazım-ı evvel Ziya" Bkz. Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1922, s. 106.

“Bugün beldemizin cemiyetleri, bilictimâ (Rum İttihad-ı Millî) ünvanıyla bir cemiyetin teşkili taht-ı karara alındı. Bu cemiyet, bura ve civar Elenizmi’nin himaye, muhafaza ve müdafaasını gaye ittihaz eder. Bu cemiyet Trabzon’daki Rum İttihad-ı Millî Cemiyeti’nin bir şubesi olacak ve onun program ve nizamnâmesine tevfikân icrâ-i faaliyet edecektir. Talimat-ı mufasssal almak ve okutmak üzere mezkûr cemiyet heyetinin idare azâsından Teodor Finatu[Theodoros Finatus] Efendi Trabzon’da İttihad-ı Millî Riyâsetine i’zâm edilmiştir. Mumâileyhi zât-ı fâzılânelerine bittavsiye bura ve civar Elenizm’inin elzem ve müfid göreceğiniz herhangi bir şeyî tevdiî ve taleb edilen talimat ve evâmiri bu zat vasıtasıyla tebliğ etmenizi rica ederiz. Bu vesile ile kemal-i hürmetle ellerinizden öperiz.”

Gümüşhane’de Pontusçu faaliyetler Rus işgalinin sona ermesi ve bölgeye Türk ordusunun gelmesiyle birlikte sinmiştir. Bununla beraber Osmanlı Devleti, Harb-i Umumi’den yenik çıkıp Mondros Mütarekesi’ni imzalanınca yeniden canlanmıştı. Artık Osmanlı Devleti’nin sona erdiğine inanan Rumlar, bölge üzerinde rakip olarak Türklerden çok Ermenileri görmüşlerdi. Bununla beraber Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesini etkili kılmak için çabalamışlardır. Bölgede çıkardıkları Pontus isyanıyla asayişin bozulduğu ve Hristiyan halkın güvenliği kalmadığı algısını işgal devletleri nezdinde oluşturma çabası gütmeyi seçmişlerdi. Gümüşhane’deki Pontusçu hareketler, Trabzon’da olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin topraklarının geleceğinin tartışıldığı Paris Kongresi zamanında canlı bir şekilde başlamıştır.

Şubat 1919’dan itibaren Gümüşhane’de Santa(Dumanlı), İmera/Kurom(Ulucak), Hayakse(Aktutan), Kermut(Kocapınar) Rumları, Pontus Devleti kurmak amacıyla Karadeniz’de çıkan isyanlara iştirak etmişlerdi.³⁴ Gümüşhane ve çevresinde özel bir Pontus çetesinin de kurulmaya çalışıldığı istihbarat kaynaklarınca tespit edilmiştir. Dâhiliye Nezareti, 29 Nisan 1919’da Harbiye Nezaretine gönderdiği tezkerede Gümüşhane’de Rumlardan 40-50 kişilik bir Pontus çetesinin teşkil edilmekte olduğu ve bu çetenin faaliyete geçmesi için Avrupa’ya giden Trabzon Metropolitinden haber beklediklerinin istihbarat kaynaklarından öğrenildiğini belirtmiştir.³⁵

Rumca kaynaklardan anlaşıldığına göre Theodosios Himonidis, Türklere karşı sözde merkezi savunma komitesi kurmak amacıyla bir genel kurul düzenlemek için Trabzon’dan Santa’ya gelmişti. Santalı Pontusçuların katılımıyla düzenlenen genel kurulda başkanlığa Himonidis, başkan yardımcılıklarına Giannis Spatharos ve General ve Abraam Kalaitzidis, se milletvekililiklerine ise Christos Sevastidis ve Efkalidis Kouridis seçilmişlerdi.³⁶ Bu komite Santa ve civarındaki Rum çeteleri organize edecek ve destekleyecekti.

³⁴ Sabri Özcan San, *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*, MEB, İstanbul 1993, s. 37.

³⁵ ATASE, İSH, 32/61, lef.3.

³⁶ http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, et.15.07.2017.

Mütarekeden sonra Pontusçular Gümüşhane ve çevresinin nüfus oranında değişiklikler yapma çabası içerisinde olmuştur. Bu anlamda Pontusçu çetelerin Müslümanlara karşı saldırılarıyla Türk unsurlarının bölgeyi terk etmelerini sağlamak ve dışarıdan Rum göçmen getirerek nüfus döngüsünü gerçekleştirmeyi amaçlamışlardı. Gelen Rumların çoğu, Ruslarla işbirliği yaptıkları için Rus işgali sonrasında cezalandırılacakları korkusuyla Ruslarla birlikte kaçanlardı. Bunlar, Harb-i Umumi'de Osmanlı Devleti yenilince bölgede kendi devletlerini kurma ümidiyle geri dönmüşlerdi. Yine değişik sebeplerle Gümüşhane ve çevresinden memleketin iç kesimlerine nakil olunan Rumlar da yeniden bölgeye gelmekteydiler. 2 Mart 1919'da Trabzon Valisi Süleyman Bey'in Dâhiliye Nezaretine şifreli telgrafla bildirdiğine göre Rus Ordusuyla kaçan Rumlardan 2, evvelce Rusya'ya gidenlerden 5, dâhile sevk edilenlerden 50 kişi Torul kazasına dönmüştü.³⁷

Gümüşhane'deki Pontusçular, bölgeye gelen İtilaf Devletleri temsilcileri nezdinde Türkler aleyhinde girişimlerde bulunmayı ihmal etmemişlerdi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Corzon'un kardeşi Yarbay Rawlinson kumandasındaki İngiliz heyeti, Erzurum Vilayetinde Mondros Mütarekesi gereği Türk ordusunun silahlarını toplayıp işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk ettirmekle görevlendirilmişti.³⁸ Rawlinson, 16 Aralık'ta Trabzon'dan Gümüşhane'ye hareket etmiş ve hava şartları nedeniyle Gümüşhane'de üç gün kalmıştır.³⁹ Gümüşhane Metropolit Vekili İkonomos Teodoros bu durumdan faydalanmak istemiş, Rawlinson ve heyetini Gümüşhane'nin merkezi Daltaban'da karşılamıştır.⁴⁰ Ertesi gün bazı Rumlarla beraber Rawlinson'u ziyaret ederek Türkler ve Kuvayı Milliye aleyhinde şikâyetle bulunmuşsa da hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşmıştır.⁴¹ Bu görüşme, Türk askeri istihbaratı tarafından kayıt altına alınmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığına göre Rum Metropoit Vekili ile birkaç Rum, milli teşkilattan zarar gördüklerini, şimdiye kadar 60 kişinin öldürüldüğünü, seçimlere iştirak ettirilmediklerine dair gerçek dışı şikâyetlerde bulunmaları üzerine Rawlinson kesin bir tavır ile bu yerlerin Türklere ait ve milli teşkilat kurmalarının hakları olduğunu belirterek onlara, eğer burada yaşamak istiyorlarsa Türklerle iyi geçinmelerini tavsiye etmiştir. Yine Venizelos'a müracaat edip İzmir ve çevresinde Türklere karşı yapılan mezalime son vererek İzmir'i tahliye etmesi için girişimde bulunmalarının çıkarları gereği olduğunu belirtmiştir. Rawlinson, delil gösteremedikleri için

³⁷ BOA, DH.ŞFR. 618/74, lef.1.

³⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C: II, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 309.

³⁹ Alfred Rawlinson, *Yakındoğu Maceraları 1918-1922*, TBBD Yayınları, İstanbul 2013, s. 298.

⁴⁰ San, a.g.e., s. 37.

⁴¹ Rawlinson, a.g.e., s.299.

öldürme iddialarına inanmayacağını da belirtmiştir.⁴² Türk istihbarat raporlarında yansıyan bu görüşme Rawlinson'un hatıralarında da yer bulmuştur. O, Gümüşhane'deki Rum Metropolit Vekiliyle aralarında geçen diyalogunu şöyle kaydetmiştir:⁴³

“Geldiğimizin hemen ertesi günü, bölgenin Rum Piskoposu beni ziyarete gelmişti. Hemen Türkleri kendilerine karşı olan tutumlarından şikâyet etmeye başlamış ama buna rağmen belirgin bir şiddet ya da adaletsizlik örneği gösterememişti. Kilisesinin çok saygın ve “yüksek terbiyeli” en önemli kişisi olan bu piskoposu nihayet sabrımı taşırmayı başarmıştı. Kendi halkı en ufak bir şeyde huzursuzluk çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda, onun gelişine kadar son derece sakin ve temiz sığınağında dinlenirken, gelerek daha ilk başından beri kendi konumu ve yurttaşları hakkında yanlış fikirlerle dolu bir şekilde, gerçek aslında tam tersi olmasına rağmen, bölgenin Rum olduğunu ve Türkler’in orada işgalci olduğunu düşünüyor gibi konuşmaya başlamıştı. Sonunda, insanların Türkler’in ülkesinde yaşadığını ve Türk Hükümetine tabi olduğunu ve kendi ırklarının uzantısı olan bir başka milletin de şu an o Türk devletiyle savaş halinde olduğunu işaret edip Büyük Savaş’ın kararları uygulanmış olsaydı, kendisi ve yurttaşlarının en azından Almanların İngiltere’de tutuldukları gibi esir kamplarında tutulabileceğini, bu durumda da onun tavırlarına şaşmaktan kendimi alamadığını söyleyerek onu kesin bir dille yanımdan kovdum. Bu son derece net ve beklenmedik azarlamam, onun hoş kokulu kudsietini yere sermişti...”

Rawlinson 26 Aralık gecesi Erzurum’a gelmişti.⁴⁴ Kazım Karabekir ile 2 saatlik görüşmesinde Doğu Anadolu’da Ermenistan ve Karadeniz’de Pontus Devletlerinin kurulmayacağını temin etmiştir. Ayrıca, İzmir’in de tahliye edileceğini belirterek Gümüşhane’deki Rum Metropolitliğiyle yaptığı görüşmeyi hatırlatmıştır:⁴⁵

“Gümüşhane Rum metropoliti yaka silkeyerek Türklerden şikâyete geldi. Ben burası Türkiye’dir, defolun Yunanistan’a dedim. Selametiniz için başka da çare yoktur.”

Rumlar Rawlinson’dan beklemedikleri bu tepki karşısında büyük hayal kırıklığına uğramışlar ve hemen Rawlinson aleyhinde propagandaya girişmişlerdi. Trabzon’da çıkan Rum gazetesi, Rawlinson’u İngiltere’nin en

⁴² BOA, DH.ŞFR. 654/85, lef.1,2,3,4; ATASE, İSH, 201/231; ATASE, İSH, 201/231, lef.2; ATASE, İSH, 45/57, lef.1; ATASE, İSH, 45/57, lef.2; ATASE, İSH, 201/216, lef.1; ATASE, İSH, 201/216, lef.2; ATASE, İSH, 444/45, lef.1; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C: 1, s. 417-418.

⁴³ Rawlinson, *a.g.e.*, s.299.

⁴⁴ Rawlinson, *a.g.e.*, 311-332.

⁴⁵ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.426.

kötü temsilcisi olarak göstermiş ve en kısa zamanda aforoz edilmesi gerektiği yazılmıştır. Bu duruma rağmen Rawlinson'un düşüncelerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır: “*Ancak bu hasetlik gösterisi ne benim Rumlar hakkındaki görüşlerimi ne de komutanlarımın benim nasıl temsilci olduğum yönündeki kanılarını değiştirmeyecekti.*”⁴⁶

Harb-i Umumi öncesinde Osmanlı Devleti'ne sadakati ile bilinen Gümüşhane Metropolit Lavrentios, şartların değişmesi ile Patrikhane çevresinde oluşan yeni havaya uyum sağlamıştır.⁴⁷ Giresun ve çevresindeki Pontus çetelerinin ihtiyaçlarını gizlice karşıladığı ve Giresun'da Mektebe ve Yetimhaneye, ‘Yunan Kızılhaçı görmek ister’ gerekçesiyle Yunan bayrağı astırmaktan çekinmemiştir.⁴⁸ Dolayısıyla Lavrentios da Gümüşhane ve çevresinde Pontus Devleti kurma amacında olmakla beraber daha farklı bir yol izlemiştir. Zira o eskiden olduğu gibi Türklerle iyi geçinme yolunu seçmiştir.⁴⁹ Nitekim Lavrentios, o yıllarda Gümüşhane'nin en önemli sorunu olan muhacirlerin problemlerinin çözülmesine çalışmıştır. Kadirbeyzade Zeki Bey ile birlikte hükümet merkezi nezdinde girişimlerde bulunmuştur. 26 Ocak 1919'da Dâhiliye Nezareti'ne çektikleri telgrafta Gümüşhane muhacirlerinin büyük sıkıntılar çektiğini, sokak ortalarında ve cami dip-lerinde açlıktan öldüklerini bildirerek işlerinin ve kalacak yerlerinin acilen sağlanmasını istemişlerdir.⁵⁰ Yine Giresun'dan 26 Mart 1919'da Sadrazama gönderdiği telgrafta iki Müslüman lehinde şahitlik dahi etmiştir. Dâhiliye Nezareti 18 Mayıs 1919'da Trabzon Vilayetine gönderdiği telgrafta Lavrantios'un bu hareketinin dikkate şayan olduğunu ve meselenin araştırılmasını istemiştir.⁵¹ Lavrentios'un bu faaliyetleri Osmanlı Hükümetinin ona karşı bakışını olumlu kılmaktaydı.

Lavrentios'un, Pontusçuluğa dair fikirleri de alışıldan farklı idi. Zira başta kendisi olmak üzere bazı Rumlar, İstanbul'da kurulmuş olan Trabzon ve Havalisi Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti ile işbirliğine çabalamışlardı. Bu grup önce özerk bir Pontus Bölgesi kurmayı ve daha sonra devletleşmeyi tercih etmiştir. Amaçlarına ulaşmak için İstanbul'daki Âdem-i Merkeziyetçilerle görüşmüşlerdir. Lavrentios, Rumlar arasında böyle bir yolun daha uygun olduğunu yaymaya çalışmıştır. Fakat onun fikirleri ve Osmanlı Devletiyle ilişkileri bağımsız Pontus Devleti taraftarlarınca tepki ile karşılanmıştır. Hatta Adem-i Merkeziyetçilerle İstanbul Pontus Komitesi arasındaki görüşmelerle ilgili olarak 30 Mart 1919'da Giresun basınında

⁴⁶ Rawlinson, *a.g.e.*, s.299.

⁴⁷ İnci, *a.g.m.*, s. 15.

⁴⁸ Süleyman Beyoğlu, “Giresun'da Pontosçu Faaliyetler ve Osman Ağa, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s. 374-375.

⁴⁹ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 58.

⁵⁰ BOA, DH.İ.UM, 20-17/12-080, lef.9.

⁵¹ BOA, DH.ŞFR. 99/232, lef.1.

haberler çıkınca, bazı Rumlar o sırada Giresun'da bulunan Lavrantios'a saldırmışlar, meydana gelen çatışmada 163 kişi yaralanmıştır.⁵² Osmanlı Hükümeti ise anlaşmazlıklarda Lavrantios lehinde hareket etmişti. Lavrantios hakkında yapılan şikâyetler üzerine Patrikhane, Yovakim adlı bir metropoliti soruşturmacı olarak göndermiştir.⁵³ Ardından da Lavrentios'un yerine Giresun'daki dini ve siyasi işlere bakmak üzere Patrikhane tarafından Yovakim atanmıştır. Bu durum üzerine Lavrentios da ikametini Bulancak kasabasına nakl ederek ruhani mıntıkasını evinden idare etmeye başlamıştır.⁵⁴ Diğer taraftan Trabzon Vali Vekili Lütü Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine 10 Nisan 1919'da gönderilen telgrafta belirtildiğine göre Rum ileri gelenleri Lavrentios'un Gümüşhane'de bulunduğu sırada Metropolit-haneye girerek evrak ve mühüre el koymuşlardır. Gümüşhane ve Giresun Metropoliti Lavrentios, Metropolithanenin evraklarının ve mührünün alınarak kendisine iade edilmesi için Giresun Kaymakamlığına başvurmuştur. Bunun üzerine Metropolitin talebi, belirtilen ileri gelen Rumlara tebliğ edilmiştir. Onlar ise defterlerin "Rum milletine ait olduğunu, Gümüşhane'den Trabzon'a ulaştırılmaları için Patrikhaneye müracaat ettiklerinden defterleri vermeyeceklerini" bildirmişlerdir. Lütü Bey, Metropolit tarafından talep edilen defterlerin ve mührün Rum muteberandan zorla alınıp alınmayacağı hususunun Giresun Kaymakamlığınca sorulduğunu belirtmiştir. Mahallindeki düzenin bozulmaması için ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁵⁵

Gerek Giresun'da gerekse Gümüşhane'de Lavrentios'a karşı yapılan bu uygulamalar onu destekleyen bazı Rumları rahatsız etmiştir. Onlar da Hükümete şikâyetle bulunmuşlardı. Osmanlı Hükümeti, ise "*hükümete hayırhâhlıktan ayrılmamış olan*" Lavrentios lehinde hareket etmiş ve onu yeniden görevine iade ettirmiştir.⁵⁶ İlerleyen günlerde Lavrentios ile Rum ileri gelenleri arasındaki anlaşmazlıklar devam etmiştir. Hatta meseleye işgal güçleri de dâhil olmuştur. Şubat 1920'de Giresun'daki Lavrentios'la Giresun Rum eşrafından Teofilos arasında mevcut anlaşmazlık, kilisede ayin sırasında bir el silah atılması yüzünden alevlenmişti. Lavrentios, Teofilos aleyhinde mahkemeye dava açmıştı. Bu anlaşmazlıkta Teofilos'un tarafını tutan İngiliz ve Fransız subayları durumu Patrikhane'ye bildirerek tarafların arasını bulmak için Giresun'a bir Papaz getirtmişlerse de taraflar anlaşmaya yanaşmamışlardı. Bu sırada Rumlar arasındaki ihtilaftan faydalanmak isteyen Giresun Belediye Başkanı Osman Ağa, Metropolit Lavrentios'u

⁵² Yerasimos, *a.g.e*, s. 392; Saydam, *a.g.b.*, s.97.

⁵³ Beyoğlu, *a.g.b.*, s. 375.

⁵⁴ Osman Fikret Topallı, *Müdâfaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2011, s. 172.

⁵⁵ BOA, DH.ŞFR. 625/43, lef.1,2.

⁵⁶ Mesut Çapa-Veysel Usta, *Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği, Trabzon 1995, s.17-18; Beyoğlu, *a.g.b.*, s. 375.

himayesine almıştı. Bunun üzerine 7 Şubat'ta Trabzon Valisini ziyaret eden Samsun İngiliz temsilcisi Giresun'daki Rumlar arasındaki anlaşmazlığın kaynağının Osman Ağa olduğunu, Rumlar arasında kan dökülmesi halinde İngiliz kuvvetlerinin Giresun'u işgal edeceğini bildirmişti.⁵⁷ Karabekir Paşa devreye girerek kötü sonuçlar olması ihtimaline karşı Osman Ağa'nın daha mutedil davranması gerektiğini bildirmişti.⁵⁸

3. Rum Çeteleri ve Faaliyetleri

Rus İşgalinin ardından, özellikle de Mondros Mütarekesi sonrasında Gümüşhane ve çevresinde değişik Rum çeteleri ortaya çıkmıştır. Bunlar Müslüman halkı öldürme, yaralama, hakaret, soygun gibi saldırılarla yıldıracakları Türklerin bölgeden göç etmelerini sağlayarak dışarıdan getirdikleri Rum nüfusla Wilson İlkelerinin 12. maddesi gereği bölgede çoğunluğun Hristiyanlardan olduğunu ispat edip Pontus Devletini daha kolay kurmayı planlamaktaydılar. Diğer taraftan yaptıkları bu saldırıları Türkler yapıyormuş gibi aksettirip bölgede asayiş olmadığı iddiasıyla Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini işler hale getirme çabası gütmektedirler. Pontusçu çeteler büyük çoğunlukla Şubat 1919'dan itibaren isyan halinde olan Santa(Dumanlı), İmera/Kurom(Ulucak), Hayakse(Aktutan), Kermut (Kocapınar) bölgelerinde faaliyet göstermekteydiler.⁵⁹ Zira halkın da desteğini alan çeteler o bölgelerde tedhiş hareketlerini daha kolay sürdürmekteydiler. Görüldüğü gibi Rum çetelerinin Türklere yönelik saldırılarının asıl amacı siyasi nitelikliydi.

Hal böyle iken 1919'un başlarında İşgalci Devletler tarafından Karadeniz'de sözde Müslüman çetelerin Rumlara karşı saldırılarından kaynaklanan asayişsizliğin arttığına dair hükümete şikâyetler gelmişti. Bu saldırıların önlenmemesi halinde ise Mütarekenin 7. maddesi gereği bölgenin işgal edilebileceği tehdidinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Damat Ferit Hükümeti, Müslüman çetelerin Rumlar aleyhinde var olduğu iddia edilen sözde saldırılarını engellemesi için 9. Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirmişti. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basar basmaz iddiaları incelemiş, müfettişliğe bağlı kolordularla da temasa geçmişti. Bunlardan biri de Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Kumandanlığı idi. 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, 21 Mayıs 1919'da Samsun'da Mustafa Kemal Paşa'ya, Gümüşhane ve çevresindeki Rum çeteleri ve onların etkisiz hale getirilmeleri için alınan tedbirleri ortaya koyan bir telgraf göndermişti. Telgrafında, kolordu mıntıkasında mevcut olan çeteler, eylemleri ve amaçları hakkında bilgi vermiştir. Onun verdiği

⁵⁷ Özel, *a.g.e.*, s.118.

⁵⁸ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 111-112..

⁵⁹ San, *a.g.e.*, s. 37.

bilgiye göre Trabzon'un Maçka Kazası ile Gümüşhane'nin Santa civarlarında Kurdoğlu Efkalidis(Rumca okunuşu: Ευκλείδης Κουρτίδης /Euclides Kourtidis) çetesi adıyla bilinen Zerhal Sıruri adında 30 küsur adama sahip bir Rum çetesi vardır. Bunlar Koştul ve Zanga taraflarına giderek eşkıyalık ve hırsızlık yapmaktadırlar.⁶⁰ Karabekir Paşa, Kurdoğlu çetesinin çapulculuk dışında Gümüşhane ve Trabzon civarında güvenlik olmadığını göstermek amacıyla eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğunu da bildirmiştir.⁶¹ Karabekir Paşa, Gümüşhane ve Maçka civarında eşkıyanın tenkili, asayişin sağlanması ve korunması için bir alayın Maçka'ya, iki taburun da Gümüşhane'ye yerleşmek üzere yola çıktıklarını belirtmiştir. Ayrıca Gümüşhane ve çevresinde asayişsizlik olayı meydana gelmesi halinde yerel mülki amirlere, jandarma ile birlikte çalışarak vakanın derhal bastırılması ve yeni olayların çıkmasına engel olmaları emrini verdiğini bildirmiştir.⁶²

Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa'dan aldığı bilgileri, diğer bağlı birliklerden gelen telgrafları ve muhtemelen başka haber kaynaklarını da ekleyerek hazırladığı raporu 24 Mayıs 1919'da Harbiye Nezaretine çektiği telgrafla göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, telgrafla İtilaf Devletlerin ve bölgedeki Rumların iddialarına cevap vermiştir. İddiaların aksine Erzurum, Amasya, Canik, Trabzon ve çevresindeki Rum çetelerinin Müslümanlara saldırdıklarını, asayiş bozarak İtilaf Devletlerinin bölgeyi işgal etmelerine ortam hazırladıklarını savunmuştur. Hatta bu amaç için Rum çetelerinin Rum köylerine dahi saldırdıkları bilgisini vermiştir.⁶³ Gümüşhane, Trabzon ve çevresine ait asayişin durumu ve çetelerin amaçları hakkında önemli bilgiler sunmuştur.⁶⁴ Ona göre, Rum çetelerinin bölgedeki faaliyetleri Canik ve Amasya'da olduğu gibi siyasidir.⁶⁵ Çetelerin faaliyetleri ve meydana getirdikleri hadiseler azdır. Bunun en önemli sebebi Gümüşhane'nin de içinde bulunduğu Trabzon vilayeti halkının uyanıklığıdır. Fakat Kurdoğlu Efkalidis adındaki 30 kişilik Rum çetesi Gümüşhane Santa taraflarında kanlı saldırılar gerçekleştirmektedir. Şimdiye kadar 15 kadar Müslümanı öldürmüştür. Gümüşhane ve çevresinde asayişin olmadığını göstermeyi amaçlayan Efkalidis çetesinin dağıtılması için askeri takibat yapılmaktadır.⁶⁶

Mustafa Kemal ve Karabekir Paşaların belirttiği Kurdoğlu Efkalidis Rum kaynaklarından anlaşıldığına göre, 1885'te Santa'da doğmuş olup o yıllarda 30 yaşlarında idi. İlk defa Rus işgali sırasında ortaya çıkmıştı.

⁶⁰ ATASE, İSH, 14/88, lef.1.

⁶¹ ATASE, İSH, 14/88, lef.2.

⁶² ATASE, İSH, 14/88, lef.2.

⁶³ ATASE, İSH, 14/133, lef.1; ATASE, İSH, 14/133, lef.2; ATASE, İSH, 14/133, lef.3; ATASE, İSH, 14/133, lef.4; ATASE, İSH, 14/133, lef.5.

⁶⁴ ATASE, İSH, 14/133, lef.1.

⁶⁵ ATASE, İSH, 14/133, lef.2.

⁶⁶ ATASE, İSH, 14/133, lef.4; ATASE, İSH, 24/82, lef.1.

İşgalden sonra ise Santa civarında çete faaliyetlerine devam etmiştir. Efkalidis ve köyünden 30 çeteci Trabzon'daki Enosis Derneği ile iletişime geçmişler ve derhal silahlanmışlardır. Ayrıca Kafkaslarda hazırlandığı söylenen bir Yunan cemiyetinden de yardım beklemişlerdir. Theodosios Himonidis liderliğinde Santa'da kurulan Pontus teşkilatı ona önemli destek vermiştir. Efkalidis, 'özgürlük savaşçıların' lideri, Georgios Goniadis ve Pericles Koufatsi ise onun yardımcıları olacaktı. Efkalidis ve yardımcıları gece gündüz nöbet değişimi ile korunan çukurlar kazdılar. Onlar, dinamitle doldurdukları el bombaları ve çeşitli tüfekleri olan iyi silahlı 200 kişiye sahiptiler. Efkalidis, kısa süre içinde Rumlar arasında Santa bölgesindeki 'özgürlük savaşçıların' en önemli lideri olarak kabul edilmiştir. Agathaggelos Fostiropoulos, Macedonia gazetesinde anlattığı anılarında o yıllardaki Santa civarındaki Rumların Efkalidis çetesine bakışlarını şöyle ortaya koymuştur:

"1919 bir yılbaşı günü, İmera Kent Fakültesi öğrencileri ile komşu Kromni'ye yapılan geziden geri dönerken Bizans Manastırı Aziz George'un yakınlarında Euclides Kourtidis ile yolları kesişti. Genç öğretmen hemen bir işaret verdi ve hepsi de şu şarkıyı dile getirdiler:
"Anne sana söylüyorum, artık bu Türkler için çalışmam ..."

Şarkı söyleyenleri dikkatle dinleyen Efkalidis'in silahlı adamları oldukça duygulandıkları gibi bazıları da gözyaşlarına boğulmuşlardı.⁶⁷

Başta Efkalidis olmak üzere Gümüşhane civarındaki Pontusçu çetelerin en önemli karargâhları Santa idi. Osmanlı Hükümeti tarafından Fevzi Paşa başkanlığında Ağustos 1919'da Trabzon ve Erzurum'a gönderilen Heyet-i Tahkik'in hazırladığı raporda Santa'yı mesken tutan Pontus çetelerinin amaçları ve onlarla yapılan mücadele ortaya konmuştur. 2 Kasım 1919'da Harbiye Nezaretine gönderilen rapora göre Fevzi Paşa, Trabzon'a geldiğinde gerekli kişileri ziyaret etmiş ve 2 gün incelemelerde bulunduktan sonra askeriyeden temin ettiği otomobille bir günde Gümüşhane'ye varmıştı. Yolculuk sırasında Maçka'dan Torul'a kadar Zigana yolunun asayişini sağlamak için 3 tabur askerin görevlendirildiğine şahit olmuştur. Fevzi Paşa, silahlı Rum komitelerinin Santa nahiyesi denilen Sürmene'nin güneyindeki yüksek yaylada konuşlandıklarını, amaçlarının da hem Trabzon-Erzurum yolunun güvenliğini ihlal, hem de Karadeniz'de Pontus Devletinin teşkili için çıkarılacak kuvvetin hareketine yardımcı bulunmak olduğunu belirtmiştir. Ona göre Santa yaylasından Bayburt, Gümüşhane, Torul ve Maçka'ya inen kısa yollar çoktu. Gerektiğinde "*din ve vatani uğrunda feda-i cana kalkışacak kuvvetin arkasını kesmek kolay olacaktır.*" Pontus hayalinin başariya ulaşamaması üzerine Santa çetesinin bir kısmı dağılmış, diğer kısmının

⁶⁷ http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, et.15.07.2017.

ise ortadan kaldırılması için askerlerin gayretlerine başvurulmuştur.⁶⁸

Devrin muhtelif kaynaklarını incelememiz neticesinde Rum çetelerinin Gümüşhane'deki Türkler aleyhindeki tedhiş hareketlerini şöyle ortaya koyabiliriz: Gümüşhane ve çevresinde en faal çete kuşkusuz Efkalidis'in çetesi idi. 15. Kolordu Kumandanlığı, 9 Ekim 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Maçka ve Santa mıntıkasında eşkıyalık yapan Efkalidis ve çetesinin tespit edilebilen şu saldırılarını vermiştir:

8 Mayıs 1919'da Koşul ve Zanga taraflarından öküz ve büyük baş hayvan çalmışlardır.

6 Haziran'da Santa'dan geçen yolculardan Yomralı 7 Müslüman, Efkalidis ile adamları tarafından kurşunlanarak öldürülmüş, eşya ve paraları gasp edilmiştir.

3 Temmuz 1919'da Koğans/Kovans nahiyesinin bir köyüne taarruz ederek Solakoğlu Hakkı Çavuş'u yaralamışlar ve 40 kadar hayvanı gasp ederek kaçmışlardır.

16 Temmuz 1919'da Trabzon'un güneyinde Soğuksu mevkiinde Müslüman bir yolcuya ateş ederek bir hayvan yükü zahiresini gasp etmişlerdir.

21 Temmuz 1919'da Maçka'nın güneyindeki kilise civarında pusu kurmuşlar, Erzurum'dan gelen kafilenin 19 öküz, 340 lirasını gasp etmişlerdir. Bundan başka Hüseyinoğlu Hasan adındaki birini öldürerek oradan geçen Şiran Mal Müdürünün ailesinin bütün değerli eşyasını almışlardır.

25/26 Temmuz 1919 gecesi Cevizlik'in batısında İspela Yaylası'na baskın yapmışlar ve yaylada 20'den fazla sığırı gasp edip götürmüşlerdir.⁶⁹

15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın 4 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretine bildirdiğine göre⁷⁰ Santa'da Efkalidi'nin reislik ettiği Rum çetesi 160 kişiden oluşmaktadır. 110 kişilik ve 50 kişilik iki grup halinde gezmekte ve işlerini Trabzon'dan temin etmektedirler.⁷¹

Gümüşhane'de sadece Efkalidis çetesi değil başta Nikalo gibi çok sayıda siyasi amaçlı çeteler de vardı. Bunların Müslümanlara karşı muhtelif zamanlarda saldırıları dikkat çekmişti. 1919 Mayısının ikinci haftasında Sürmeneli Kalınç İbrahim, kardeşi Mehmet ile birlikte Gümüşhane'nin Torul kazasından tuz yükü ile dönmekteydiler. İbrahim ve Mehmet kardeşlerin önü silahlı iki Rum çetesi tarafından kesilmiştir. Rumlar İbrahim'i öldürdükleri gibi tuzları da gasb ederek kaçmışlardı. Olayı gerçekleştiren Rumların Jandarma Alay Kumandanlığınca yakalanmaları için gerekli emirler Gümüşhane Mutasarrıflığına verilmişti.⁷²

⁶⁸ ATASE, İSH, 45/43, lef.1.

⁶⁹ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.15.

⁷⁰ ATASE, İSH, 618/32, lef.1; ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

⁷¹ ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

⁷² BOA, DHEUM.AYŞ. 8/20, lef.1.

15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir'in Harbiye Nezaretine gönderdiği Temmuz ayı Kolordu Mıntıkasındaki asayiş vakalarına dair raporuna göre, 35 kişilik bir Rum çetesi 3 Temmuz 1919'da Gümüşhane'nin Kelkit kazasının Dölek köyüne saldırmış, Kuluk oğlu Hakkı Çavuş'u yaralamış ve 4 hayvanı gasp ederek Krom'a kaçmışlardır.⁷³ Bu rapordan hemen sonra Kuşan/Kovans nahiyesinden bir köyün Rumlar tarafından basılarak 2 Müslümanın şehit edildiğine ve bazı eşyaların gasp edildiğine dair halk arasında rivayetler çıkmıştır.⁷⁴ 2. Tabur Kumandanı Yüzbaşı İhsan Bey, 8 Temmuz'da 8. Alay Kumandanlığına çektiği telgrafta bu olayın öncekinden farklı olup olmadığını sormuştur.⁷⁵ 27 Temmuz 1919 gecesi ise 7 kişilik bir çete Cevizlik'in batısındaki Esirler Yaylası'na baskın yapmış, yayladan 20'den fazla hayvanı götürmüştür.⁷⁶

24 Temmuz 1919'da Trabzon Vilayetinden, Dâhiliye Vekâletine bildirildiğine göre Torul kazasının Krom nahiyesi ile Larhan adlı mevki arasında bir kaya dibinde insan kemiklerine rastlanmıştır. Bu kemiklerin bir süre önce aynı yerde gözleri oyulmuş ve kısmen derileri soyulmuş olarak öldürülen 6 Müslümana ait oldukları anlaşılmıştır. Bu altı kişiden birinin kimliğinin Serdar oğlu Bilal olduğu tespit edilmiştir. Trabzon Vilayeti, bu hususta ciddi bir soruşturma yapılarak sonucun bildirileceğini ifade etmiştir.⁷⁷

30 Temmuz 1919'da Torul'un Santa mevkiinden Trabzon'a dönmekte olan bir jandarma, Rum çetesi tarafından gasp edilmiş ve silahına el konulmuştur. Fakat aynı gün gasp edilen silah geri alınmıştır. Gümüşhane Mutasarrıflığından Trabzon Vilayetine bildirildiğine göre Rum çetesi, Maçka'nın Larhan Yaylası'ndaki Müslüman ve Rum ahalisinin sığır ve koyunlarını gasp etmiştir. Fakat daha sonra Rumlara ait hayvanları iade etmişler, Müslümanların hayvanlarını ise Torul'un Krom nahiyesine doğru sürüp götürmüşlerdir. Bu Rum eşkıyasının takipleri için Torul'dan gönderilen nizamiye ve jandarmadan oluşan bir müfreze 30 Temmuz'da Krom nahiyesi civarındaki Kangel mevkiinde 8 kişilik bir Rum çetesiyle karşılaşmıştır. Yaklaşık bir saat süren çatışma neticesinde eşkıyalardan Kodomalikos oğlu Todor ölü, Nikolaoğlu İstavri ise yaralı olarak ele geçirilmiştir. Diğer altı çete mensubu ise silahlarını bırakarak kaçmışlardır. Aynı gün Santa'dan dönen ve yukarıda zikredilen bir jandarmanın bu çete tarafından gasp edilmiş olan silahı da terk edilen silahlar arasında bulunmuştur.⁷⁸

⁷³ ATASE, İSH, 45/32, lef.1; ATASE, İSH, 45/32, lef.3; ATASE, İSH, 444/39, lef.3.

⁷⁴ ATASE, İSH, 444/39, lef.1; ATASE, İSH, 444/39, lef.2.

⁷⁵ ATASE, İSH, 444/39, lef.3.

⁷⁶ ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

⁷⁷ BOA, DHEUM.AYŞ. 16/90, lef.1.

⁷⁸ BOA, DHEUM.AYŞ. 17/66, lef.1.

Pontus çeteleriyle işbirliği halinde hareket eden Ermeniler de mevcuttu. Maçka Kazası Kaymakamlığının Trabzon Vilayetine gönderdiği 27 Temmuz 1919 tarihli rapora göre, takriben bir ay önce Trabzon'dan köylerine gitmekte olan Gümüşhane halkından bazı kişiler Marzalak adlı yerde Rum ve Ermeni çeteleri tarafından öldürülmüşlerdi. Bunun haber alınması üzerine arama ve inceleme için bölgeye bir müfreze gönderilmişti. Müfrezenin yaptığı aramalarda Marzalak'taki hanların otuz kırk metre batısında ve Larhan Yaylası'ndan gelen ırmak içerisinde kolları bağlı olduğu halde cesetler tespit edilmişti. Henüz hüviyetleri tespit edilemeyen cesetlerin nehir içinde bulunan çene ve kol kemikleri dâhil olmak üzere bütün parçaları çıkarılarak bir torbaya konulmuş ve merkeze nakl edilmişti. Yapılan incelemeler neticesinde öldürülenlerin Bağçecik köyü sakinlerinden oldukları tespit edilmişti. Jandarma Kumandanlığının bildirdiğine göre bu cinayetleri işleyen çete Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Çete reisi Krom'un Mohare Mahallesi'nden Yankooğlu Nikola(Niko) idi. Ayrıca failler arasında Elestros Mahallesi'nden Cirdoğullarından Todoroglu Yanko, Uludena Mahallesi'nden Şinosoglu İstavri ve Frankandoz Mahallesi'nden Papas Kristosomoğullarından Gırrayeloğlu İliya ve Hamsiköy'ün Yenakandoz Mahallesi'nden ve Krom'un Dosyo Mahallesi'nde oturan Papaz'ın Damadı Kostantin ve Trabzon'un Marna köyünden henüz isimleri tespit edilemeyen 2 Ermeni oldukları ve faillerin halen firarda ve eşkıyalık yaptıkları Jandarma Kumandanlığından verilen rapordan anlaşılmıştı.⁷⁹

4. Pontus Çeteleriyle Mücadele Eden Kalfa Süleyman Çetesi

Mondros Mütarekesi'yle birlikte Karadeniz'de faaliyete geçen Pontusçu çetelere karşı Giresun'da Osman Ağa ve Gümüşhane'de Süleyman Bey gibi Müslüman çeteler de ortaya çıkmıştı. Ancak işgalci güçlerin ve Pontusçu Rumların, bu çetelerin Hristiyanlara saldırdıklarına dair iddialarını boşa çıkarma adına Müslüman çetelerin faaliyetleri küçümsemiştir. Zira 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, 21 Mayıs 1919'da Samsun'da 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği raporda Gümüşhane ve Trabzon civarında mevcut Müslüman çetelerin hiç bir öneme sahip bulunmadıklarını ifade etmişti.⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa ise 24 Mayıs 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Rum çetelerin Müslümanlar aleyhinde saldırılarını ortaya koymuş, İslam çetelerinin az sayıda da olsa var olduklarını, otorite boşluğundan doğduklarını, siyasi maksatlarının bulunmadıklarını ve Hristiyanlara karşı saldırgan bir tutum izlemediklerini belirtmiştir.⁸¹ Trabzon ve çevresine dair verdiği malumata göre bölgede Müslüman

⁷⁹ BOA, DHEUM.AYŞ. 17/82, lef.1,3.

⁸⁰ ATASE, İSH, 14/88, lef.2.

⁸¹ ATASE, İSH, 14/133, lef.1; ATASE, İSH, 14/133, lef.2; ATASE, İSH, 14/133, lef.3; ATASE, İSH, 14/133, lef.4; ATASE, İSH, 14/133, lef.5.

birkaç çete vardır ve bunlar mevcut otorite boşluğundan doğmuşlardır. Bunlar arasında tehcir işlerinden dolayı halen firari olan Topal Osman Ağa'nın çetesi en önemlisi olup Giresun ve doğu taraflarında ciddi bir hadise yaşanmamıştır. Müslüman çeteleri arasında ara sıra bazı öldürme gibi adi vakalar yaşansa da çetelerin ne eşkıyalık ne de siyasi amaçları yoktur.⁸²

Mustafa Kemal Paşa, Gümüşhane ve çevresindeki Müslüman çetelerin siyasi amaçlarının bulunmadığını söylemişse de 15. Kolordu Kumandanlığının 9 Ekim 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Maçka ve Santa mıntıkasında eşkıyalık yapan Efkalidis çetesine karşı Gümüşhane'de Süleyman Bey çetesinin faaliyet gösterdiği bildirilmiştir. Kazım Karabekir Paşa, raporunda belirttiğine göre Trabzon'un Yomra nahiyesinden ve Rum çetelerinin zalimce hareketlerinden bıkip dağlara çekilenler arasında Süleyman adındaki birinin liderliğindeki Müslüman çetesi de Rumların saldırılarına karşılık faaliyetlerine başlamıştır. Bu çete 26 Eylül 1919'da Trabzon'dan Santa'ya dönen bazı Rumları soymaya teşebbüs etmiş, 6 kişiyi yaralamış ve Kromlu Lisandoro adındaki bir köylünün eşya ve parasını gasp etmiştir.⁸³ 27 Eylül 1919'da ise Gümüşhane'de Kalfa Süleyman ve yirmi beş kadar silahlı adamı Santa'ya gitmekte olan Karamallı Lişan adlı bir Rum'un eşya ve paralarını gasp etmiştir.⁸⁴ Kalfa Süleyman Çetesi, 5 Ekim 1919'da Gümüşlü mevkiinde Efkalidis çetesinden 10 kişiyi öldürmüş, 2 kişiyi yaralamıştır.⁸⁵

Kalfa Süleyman çetesinin bu faaliyetleri sadece Efkalidis çetesini değil Gümüşhane ve çevresindeki Rumları da korku ve endişeye sevk etmiştir. Bu durum, metropolit raporları merkezinde Yunanistan'ın başkenti Atina'da 14 Ocak 1922'de Pontus Merkez Komisyonu tarafından yazılan propaganda eseri Kara Kitap'ta da yer bulmuştur. Söz konusu kitapta Kalfa Süleyman'dan 'azılı katil Süleyman Kalfa' olarak bahsedilmekte ve Türk jandarmalarla birlikte hareket ettiği iddia edilmekteydi. Onun 1919 Eylül ayının ilk günlerinde 15 adamı ve jandarmalarla birlikte Sürmene köyüne girerek İlia adlı bir Rum'u 'acımasızca' dövdüğü ileri sürülmekteydi.⁸⁶ Diğer Rum kaynaklarına göre de Süleyman Kalfa, bölgedeki en güçlü Türk çetesi idi ve başta Efkalidis olmak üzere Pontusçu hareketleri ortadan kaldırmaya çalışmaktaydı. Kromnaean Zacharias Mousikidis, 88 sayılı Pontiaki Estia gazetesinde Süleyman Kalfa'nın Efkalidi çetesine bir saldırısını şöyle anlatmıştır:

⁸² ATASE, İSH, 14/133, lef3; ATASE, İSH, 14/133, lef.4; ATASE, İSH, 24/82, lef.1.

⁸³ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.17.

⁸⁴ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.11-12.

⁸⁵ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.17-18.

⁸⁶ Papadopoulos, a.g.e., s.246.

“Eylül 1921’in başlarında Santa’da 300 kadın ve çocukla birlikte 100 “özgürlük savaşçısı” mağarada toplanmışken birden Süleyman Kalfa çetesi tarafından sarılmışlardı. Süleyman Kalfa’nın Türk çete mensupları onlara saldırdı ve teslim olmalarını istedi. Efkalidis çetesinin ikinci komutanı Dimitrios Tsirip öne çıkarak teslim olmayacaklarını bildirdi. Bunun üzerine Süleyman Kalfa çetesi silahla karşılık verdi, kafasına isabet eden mermi onu öldürdü. Efkalidis ikinci kumandanının öldüğünü görür görmez bir plan hazırladı. Adamlarından 10 Rum gencinin 10 tabancası vardı. Bu tabancalar otomatik olup ateşlendiklerinde makineli tabanca izlenimi vermektedir. Efkalidis, 10 gence birlikte ateş emri vermiştir. Bunun üzerine otomatik tüfek izlenimi verilmiş ayrıca bir de el bombası atınca Süleyman Kalfa çetesi korku içinde kaçtı.”⁸⁷

Pontus Merkez Komisyonu tarafından hazırlanan Kara Kitap’ta Gümüşhane’deki Müslüman çetelerinin Rumlara karşı saldırıları ise şu şekilde verilmiştir:

“Trabzon’dan dört saat uzaklıktaki Trabzon-Gümüşhane ana yolunda her gün soygunlar ve hatta alenen kadınlara tecavüz olayları meydana geliyordu. Trabzon Metropolit 11 Ağustos’ta şunları yazdı: Durum her gün daha kötüye gidiyor, kısmen mevcut olan güvenlik de yavaş yavaş kayboluyor ve Rum unsurlara karşı duyulan nefret devamlı olarak artıyor. ...Önceki gün iki genç Rum, trajik bir biçimde öldürüldüler... Dört gün önce, hepsi de tanınan Türklerden oluşan bir çete, gece vakti Torul’un Tsimercu Moudjeni köyüne girerek, köyü baştan aşağı yağmaladı.⁸⁸ Herriana (Gümüşhane’nin Kazası?) Yine aynı ayda (Eylül), Yukarı-tarsuskolu köyünün bekçisi Vasilios Tazidis, köyün içerisinde iken vuruldu..⁸⁹ Tiroul-Mouzena-Tsimera: 11 Ekim’de iki adamla üç kadın, Trabzon’dan köyleri, Tsimera’ya gitmekteydiler. Altas Dağı’ndan geçerken, iki eşkiya tarafından sürekli ateş edilerek durduruldular. Eşkiyalar, hepsini soyduktan sonra Lazaros Moshopoulos’u öldürüp, Mari Gueivenidis adındaki kadını ve George Moshopoulos adlı diğer kişiyi yaraladılar.⁹⁰ 9 Kasım’da Trabzon’dan gelmiş olan, Santa’lı Rum Isaak Kovacı, akşam vakti Komera’ya dönerken kayboldu.⁹¹ 1919 Ocak ayının ilk günlerinde Kremasti Rahibe Manastırı civarında yaşayan Türkler manastırı basarak her şeyi, hatta kapılarla pencereleri bile aldıktan sonra, manastırı tahrip ettiler. Yine aynı zamanda, Tsicanoe ve Yağmurdere ile diğer bölgelerin yerlilerinin de dâhil oldukları güçlü bir Türk çetesi, Trabzon’dan Santa’ya gitmekte olan 100 kadar erkek ve kadından oluşan bir grup Santalı’ya saldırdılar. Hepsini soyduktan sonra Kimisli denilen yere geldiklerinde yedi erkek ve üç kadını öldürüp gittiler. Yukarıda belirtilen olayla aynı zaman-

⁸⁷ http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, et.15.07.2017.

⁸⁸ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.245-246.

⁸⁹ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.247.

⁹⁰ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.247.

⁹¹ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.248.

larda Ashia ve Kolosia adlı Türk köylerinin yerlileri olan soyguncular tarafından öldürülmüş, her ikisi de Santa'lı olan Gabriel Passalidis ve başka bir şahsın cesetleri bu iki Türk köyünün arasındaki yolda bulundu.⁹²

Kara Kitap'taki Türk birliklerinin Kalfa Süleyman'ı koruduğu, hatta birlikte hareket ettiği iddiasının, devrin belgeleri incelendiğinde gerçek olmadığı görülmektedir. Şöyle ki Yağmurdere nahiyesine yakın Aliya köyünde Santalı üç Rum, dükkânlarında öldürülmüş olarak bulunmuştur. Bu olayı intikam fikriyle hareket eden Kalfa Süleyman çetesinin yaptığına karar verilerek 15. Kolordu Kumandanlığı çetenin takibi ve tenkili için Üçüncü Fırkaya emir vermiştir.⁹³ 15. Kolordunun belirttiğine göre Süleyman Bey çetesi, siyasi amaçla hareket eden Efkalidis çetesine karşı nefsi müdafaa amacıyla dağlara çıkmıştır. Buna karşın hangi amaçla olursa olsun takip ve tenkili gerekmektedir. Zira Süleyman çetesinin yapmış olduğu "*cahilane hareketten*" kaynaklı asayiş bozukluğuna son verilmelidir.⁹⁴ Dikkat edilecek olursa 15. Kolordu Kumandanlığı asayiş kim hangi amaçla bozarsa bozsun Rum, Türk vs. ayırmadan duruma müdahale etmiştir. Osmanlı Hükümeti de aynı düşünceyle hareket etmiştir. Gümüşhane Metropolit Vekili İkonomos, 10 Eylül 1919'da Gümüşhane merkezinden Fener'de Rum Patrikliği Kaymakamlığına çektiği telgrafta belirttiğine göre Torul kazasının Avliyana köyünü eşkıyalar basmış, 13 muhacir hane halkına hakaretler ettikten sonra bütün eşya ve erzaklarını gasp etmişlerdi.⁹⁵ Dâhiliye Vekâleti, 22 Eylül 1919'da Trabzon Vilayetine gönderdiği telgrafta Metropolit Vekili İkonomos Todor'un Gümüşhane merkezinden Fener Rum Patrikliğine çektiği telgraf suretinin celp ve mütalaasıyla belirtilen durum hakkında neler yapıldığının bildirilmesini istemiştir.⁹⁶ Metropolit İkonomos'un bahsettiği eşkıya Süleyman Bey çetesi, muhacirler ise Torul'a dönen Rumlar olmalıdır. Kara Kitap'ta iddia edilen diğer olaylar abartılı olmakla birlikte kısmen doğruluk payı da vardır. Zira otorite boşluğunun yaşandığı o yıllarda Gümüşhane'de Müslümanlardan ve Hristiyanlardan çok sayıda eşkıya soygun amacıyla saldırılarda bulunmaktaydılar. Buna dair birkaç örnek verilebilir:

13 Haziran 1918 gecesi Timurcu köyünden Vasil'in hanımı Sotire'nin evi Karl köyünden Minla Ahmet ile Uzun Ali ve isimleri belirlenemeyen 8 silahlı kişi tarafından basılmıştır. Sotire'nin evindeki eşya ve erzak gasp edilmiş ve suçluların takibine başlanmıştır.⁹⁷ Trabzon Vilayetinden 20 Nisan 1919'da Dâhiliye Vekâletine gönderilen tahrirata göre Gümüşhane'nin

⁹² Papadopoulos, *a.g.e.*, s.249-250.

⁹³ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.17.

⁹⁴ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.17-18.

⁹⁵ BOA, DH.KMS, 51-2/26, lef.4.

⁹⁶ BOA, DH.KMS, 51-2/26, lef.2.

⁹⁷ BOA, DHEUM.ADL. 43/59, lef.67.

Sicono(?) Dağı'nda 4 kişi öldürülmüştür. Yapılan araştırmalar neticesinde maktullerin katilleri belirlenmiştir. Gümüşhaneli Katyor Salih ve kardeşi Hüsnü ile arkadaşlarının acilen takipleri ve tutuklanarak Trabzon'a gönderilmeleri Gümüşhane Mutasarrıflığına emredilmiştir.⁹⁸ 11 Mayıs 1918'de bir grup silahlı şahıs Torul'un Balahor köyünü basmış ve jandarmalarla girdikleri çarpışmada Jandarma çavuşu ve baskın sırasında Karaçukurlu bir kız çocuğu ile Halil yaralanmışlardır. Yapılan soruşturmada olayın faillerinin Karaçukur ve Araköy Müslüman köyleri halkından silahlı bir soyguncu kafilesi olduğu anlaşılmıştır. Takibat sonuç vermiş, olayın faillerinden Osmanoğlu Mustafa ve biraderi Ahmet, Kokooğlu Halid ve Yazıcıoğlu Mikdad tutuklanmışlar, çaldıkları eşyalar ise geri alınmıştır. Çatışmada yaralanan Jandarma Çavuşu ise bir süre sonra şehit olmuştur.⁹⁹ 12 Haziran 1920'de Gümüşhane'nin Köse mıntıkasında 100 kişilik bir çete çok sayıda ev eşyasını gasb ederek Kuğans/Kovans nahiyesi tarafında kaçmışlardı. Ermeni harekâtı öncesinde Doğu Cephesine katılmak için Erzurum'a giderken Gümüşhane'den geçen 8. Alay, aynı zamanda bu eşkıyanın tenkili ve gerçekleştirdiği olayı incelemekle de görevlendirilmiştir.¹⁰⁰ Dersim ve Erzincan taraflarında faal olan çeteler de Gümüşhane'ye ve Gümüşhanelilere ciddi zararlar vermişlerdir. Erzincan Mevki Kumandanı Yakup ve Mutasarrıf Vekili Zühtü Beylerin 25 Eylül 1921'de Erzincan'dan Merkez Ordusu Kumandanlığına gönderdiği telgrafta göre ticaret amacıyla Erzincan'a gidip dönen Gümüşhane katircıları, Büyükdere adlı yerde eşkıya saldırısına uğramışlardır. Eşkıyalar Gümüşhaneli kafilenin 21 hayvanını gasp etmişlerdir. Jandarma çeteyi takip etmiştir. Takip sonrasında çıkan bir saatlik çatışma neticesinde 15 hayvan kurtarılmışsa da 6 hayvan eşkıyalar tarafından kaçırılmıştır. Çatışma sırasında meşhur eşkıyalardan Pülümür'ün Ragmil köyünden Veli Kalooğlu Rıza öldürülmüştür.¹⁰¹

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi, siyasi amaçla hareket etmeyen Müslüman, Gayrimüslim ayırmayan bu eşkıyaların da tenkili için askeri birlikler büyük çaba göstermişlerdir. Öte yandan Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede yaptığı incelemeler sonrasında hazırladığı raporda, Pontuslu çetelerin Rum köylerine dahi saldırarak işgal güçlerinin dikkatini bölgeye çekmeye çalıştıkları anlaşılmıştır.¹⁰² Bundan hareketle Kara Kitap'ta Rum Metropolit raporları ve mektupları merkezinde kaydedilen olaylarda Rumlara saldıranların devlet destekli Müslüman çeteler olarak gösterilmesi gerçek dışı olup, işgal güçlerinin bölgeye çekilmek

⁹⁸ BOA, DHEUM.AYŞ, 5/67, lef.1.

⁹⁹ BOA, DHEUM.ADL, 43/59, lef.75.

¹⁰⁰ ATASE, İSH, 1028/59, lef.22.

¹⁰¹ ATASE, İSH, 1259/56, lef.1.

¹⁰² ATASE, İSH, 14/133, lef.1, ATASE, İSH, 14/133, lef.2; ATASE, İSH, 14/133, lef.3; ATASE, İSH, 14/133, lef.4; ATASE, İSH, 14/133, lef.5.

istenmesi amacını taşımaktaydı. 1922’de Pontus Merkez Komitesi de Anadolu’da Rumların sözde soykırıma tabi tutulduğu algısının uluslararası alanda oluşturulması gibi siyasi amaçla yazıldığı düşünülürse belirtilen iddiaların doğruluk oranı takdir edilebilir.

5.Gümüşhane ve Çevresinde Pontusçulukla Mücadele

Rus işgalinin hemen sonrasında Gümüşhane’de devlet kurumları yeni binalarında teşkil edilerek tekrar otorite kurulmaya çalışılmıştır.¹⁰³ Şehirin iç asayişinin sağlanmasında önemli rol oynayan Polis Dairesi, Rus işgalinin sona ermesinden sonra Mart 1919’da yeniden kurulmuştu.¹⁰⁴ Gümüşhane’deki polisler Polis Mecmuası’na abone olup göreviyle ilgili gelişmeleri takip etmekteydiler.¹⁰⁵ Bununla beraber sayılarının azlığı nedeniyle Gümüşhane merkezde dahi asayiş sağlanmakta zorlanıyorlardı.¹⁰⁶ Bu nedenle Pontusçu çetelerle mücadelede jandarma önemli rol oynamıştır. 18 Haziran 1919 tarihi itibarıyla Maçka’dan Gümüşhane’ye kadarki kısımların sorumluluğu iki jandarma taburunda idi. Gümüşhane’de bulunan jandarma taburunun sorumluluk alanı Zigana Dağı zirvelerinden Vavuk Dağı zirvelerine kadardı. Zigana Dağı zirvesinde, Zigana köyünde, Torul’da, İkisu’da, Daltaban’da, Pirahmet’te beşer kişilik sabit jandarma müfrezeleri vardı. Pontus çetelerinin yatağı durumundaki Santa’da ise Mülazım Lütfi Efendi kumandasında 10 kişilik jandarma kuvveti görev yapmakta, ancak sayıca yetersiz oldukları için takibat görevi yeterince yürütülememekteydi. Bu jandarma müfrezesi Maçka’daki jandarma taburuyla irtibatla olsa da müstakil özelliğe sahipti.¹⁰⁷ Bütün bunlara rağmen gerek polis, gerekse jandarma Pontus çeteleriyle etkili mücadele edebilecek sayıda değildi.

Milli Mücadelenin başlangıcında savaş hali nedeniyle suçluların yakalanmasında jandarma ve polisin yanı sıra asker de görev almıştı. Milli Mücadelenin hemen başında Gümüşhane ve çevresindeki Pontusçu hareketler istihbarat kaynaklarınca tespit edilmişti. Hükümet ilk tedbir olarak Gümüşhane’ye askeri birlik takviyesi yapılmasına karar vermişti. Dâhiliye Nezareti, 29 Nisan 1919’da Harbiye Nezaretine gönderdiği tezkerede Gümüşhane’de Rumlardan 40-50 kişilik bir Pontus çetesinin teşkil edilmekte olduğu ve bu çetenin faaliyete geçmesi için Avrupa’ya giden Trabzon Metropolitinden haber beklediklerinin istihbarat kaynaklarından öğrenil-

¹⁰³ BOA, DH.MB.HPS. 32/19, lef.2; BOA, DH.MB.HPS. 32/19, lef.1; BOA, DH.MB.HPS. 33/35, lef.1, 3, 4.

¹⁰⁴ BOA, DH.EUM.MH, 201/56.

¹⁰⁵ BOA, DH.EUM.MH. 149/67; BOA, DH.EUM.PMC. 3/99; BOA, DH.EUM.PMC. 4/8; BOA, DH.EUM.PMC. 7/19.

¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C: 13, Ankara 1975, TBMM Matbası, s. 86; <http://www.trabzon.pol.tr/Sayfalar/Polisin-Tarihcesi.aspx>, et.10.04.2017.

¹⁰⁷ ATASE, İSH, 444/32, lef.1.

diğini belirtmişti. Tezkereye göre Gümüşhane ve çevresinde siyasi amaçlı çete faaliyetleri başlaması halinde silah, teçhizat ve jandarma sayısının yetersizliği nedeniyle çeteler etkisiz hale getirilemeyecek, asayiş sağlanamayacaktır. Dâhiliye Vekâleti, 15. Kolordu Kumandanlığına ve Trabzon Vilayetine durumu bildirmişti. Gümüşhane'deki jandarmanın kuvvetlendirilmesi ve yeniden düzenlenmesine kadar geçecek sürede jandarmaya gerekli desteği sağlamak üzere bir nizamiye taburunun Gümüşhane'ye sevk ve yerleştirilmesini istemişti. Öte yandan Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezaretince de bölgedeki gerekli makamlara emirlerin verilmesini talep etmişti.¹⁰⁸ Dâhiliye Vekâletinin Gümüşhane'de harekete geçmeyi bekleyen Rum çetelerine karşı tedbir için bir tabur gönderilmesi isteği, Erzurum Vilayetindeki iâşe sorunuyla birleşmişti.¹⁰⁹ Harbiye Nezareti, 3 Mayıs 1919'da 15. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği şifrede Erzurum'daki iâşe buhranını azaltmak ve hükümetin otoritesini artırmak için bir fırkanın Bayburt ve Gümüşhane mıntıklarına gönderilmesinin düşünüldüğünü bildirmişti.¹¹⁰ 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa bu talebe olumlu yanıt vermişti. Zaten o da atandığı görevi için kısa süre önce deniz yoluyla İstanbul'dan Trabzon'a, oradan Gümüşhane yoluyla Erzurum'a gelmişti. Gerek kendi gözlemleri gerekse bölgede yaptığı incelemelerde Pontusçu hareketlerin önemli bir sorun olduğunu fark etmişti. Bölgede Rumların azınlıkta olduğu gerçeğinden hareketle, Gümüşhane'nin de içinde bulunduğu Trabzon Vilayetinin Pontus adına dışarıdan işgal edilmedikçe Rumların önemli bir hareket yapamayacağı düşüncesindeydi. Fakat böyle bir hareket olması halinde birden bire Bayburt'a kadarki bölgenin tehlikeye düşeceği endişesiyle 3. Fırka'nın Gümüşhane-Trabzon bölgesinde bulunmasını uygun görmüştü. Karabekir Paşa, 3. Fırkayı 20 Mayıs'ta Erzurum'dan geçerken teftiş etmiş, daha sonra Erzurum'a gelen Fırka Kumandanı Halit Bey'le görüşmüştü. İngilizlerin aracılığıyla Harbiye Nezaretinin Halit Bey'i İstanbul'a çağırması meselesini konuşmuşlardı. Karabekir Paşa İstanbul'a gitmemesini, kesin emrini verinceye kadar Bayburt'ta kalmasını Halit Bey'e bildirmişti.¹¹¹

Neticede 3. Kafkas Tümeninin 8. Alayının Gümüşhane Trabzon mıntıkasına, 11. Alayın Arhavi, Hopa mıntıkasına, 3. Fırka Karargâhının da Trabzon'a hareket etmelerine karar verilmişti.¹¹² 29 Mayıs 1919 tarihi itibarıyla 3. Kafkas Fırkasının 11. Alayı Hopa ve Arhavi mıntıklarına ulaşmış, 1 Haziran 1919'da ise 3. Fırka Karargâhı Trabzon'a intikal

¹⁰⁸ ATASE, İSH, 32/61, lef.6.

¹⁰⁹ ATASE, İSH, 32/61, lef.3.

¹¹⁰ ATASE, İSH, 32/58, lef.1

¹¹¹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C: I, s.68.

¹¹² ATASE, İSH, 21/25, lef.2; ATASE, İSH, 29/50, lef.1; ATASE, İSH, 32/68, lef.3.

etmişti.¹¹³ Haziran sonunda ise 8. Alay Karargâhı Gümüşhane'ye, Alayın 1. Taburu Cevizlik'e, 3. Taburu ise Torul'a ulaşmışlardı. 13 Temmuz 1919 itibarıyla 3. Kafkas Fırkasının karargâhı Trabzon'da olup kuvvetleri Bayburt-Gümüşhane-Ardasa-Trabzon¹¹⁴-Rize-Atina-Arhavi mıntıkalarında, yani bir kısmı Erzurum, diğer kısmı Trabzon Vilayetindeydi.¹¹⁵

İngilizlerin girişimleriyle hakkında tutuklama kararı çıkarıldığı için 3. Fırkaya resmen Erkan-ı Harb Kaymakamı Abdi Bey vekâlet edecekti.¹¹⁶ Halit Bey ise fırkasını gayri resmi olarak Torul'dan idare edecekti. Halit Bey, daha sonra Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Trabzon ve havalisi Kuvayı Milliye komutanı olarak görevlendirilmişti. Halit Bey'in de faaliyetleriyle Trabzon ve çevresinde güçlü bir Kuvayı Milliye teşkilatı kurulmuştur.¹¹⁷ Teşkilat bünyesinde bölge halkı Trabzon ve yöresinde Osmanlı ve Rus silahlarıyla teçhiz edilmiştir. Gümüşhane-Torul-Şiran-Kelkit bölgesinde Teğmen İbrahim komutasında 1000 kişiden oluşan IV. Grup bulunmaktaydı. Grupta halkın ileri gelenleri şunlardı: Osman Ağa, Katip Ahmet Efendi, Hacı Emin Efendi, Kara İbrahimzâde, Dumaşzade Hüsnü Ağa, Tokatlı Ziya Bey. Gümüşhane'deki bu Kuvayı Milliye teşkilatı Binbaşı Vehbi komutasındaydı.¹¹⁸

Halit Bey'in Torul'daki varlığı özellikle Santa Yaylası'nı üs olarak seçen Pontuslu çeteleri engelleme adına önemli olmuştu.¹¹⁹ Haziran 1919'un başında Pontus yatağı haline gelen Santa'ya genel bir askeri harekât düzenlenmişti. Yine Santa'da Mülazım Lütfi Efendi komutasında 10 kişilik jandarma kuvveti ile asayiş sağlanmaya çalışılmıştı.¹²⁰ Halit Bey liderliğindeki Türk askeri, milis kuvvetleri ve jandarma birliklerinin kararlı mücadelesi Pontusçu çetelerin faaliyet alanını daraltmıştı. Gümüşhane ve Trabzon taraflarındaki en güçlü Pontus çetesi Efkalidis dahi teslim olma girişiminde bulunmuştu. 15. Kolordu Kumandanlığının 9 Ekim 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Maçka ve Santa mıntıkasında eşkıyalık yapan Efkalidis'in 12 silahlı adamıyla Hükümetin şiddetli takibatı neticesi olarak 7 Eylül 1919'da Hükümetten "aman dilediği" bildirilmiştir.¹²¹ Efkalidis çetesi, 15 Haziran 1919'da Maçka Kaymakamlığına teslim olacağını bildirerek Meryem Ana Manastırı'na gelmiş ve Kaymakamla görüşürken başka bir meselenin takibiyle görevli jandarmaların da manastıra

¹¹³ ATASE, İSH, 32/68, lef.1.

¹¹⁴ ATASE, İSH, 32/74, lef.1.

¹¹⁵ ATASE, İSH, 32/74, lef.2..

¹¹⁶ ATASE, İSH, 32/60, lef.1; ATASE, İSH, 40/66, lef.1; ATASE, İSH, 206/7, lef.1.

¹¹⁷ Özel, a.g.e., s. 103.

¹¹⁸ Özel, a.g.e., s. 104.

¹¹⁹ Mehmet Bilgin, "Pontos Meselesine Tarihsel Bakış", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s.57.

¹²⁰ ATASE, İSH, 444/32, lef.1.

¹²¹ BOA, DHEUM.AYŞ. 26/24, lef.15.

gelmesi üzerine Efkalidis ve çetesi ani bir hareketle jandarmaların silah ve eşyalarını alarak kaçmışlar ve yine eşkıyalığa başlamışlardır.¹²² Efkalidis çetesi, yeni Rumların katılımlarıyla daha da büyümüştür. 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın 4 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretine bildirdiğine göre¹²³ Santa'da Efkalidis'in reislik ettiği Rum çetesi 160 kişiden ibaret olup 110 kişilik ve 50 kişilik iki grup halinde gezmekteydiler. Çetenin ne suretle ve kimlerle ilişki içerisinde ve kimlerin himayesinde bulunduğu araştırılmaktadır.¹²⁴

Pontuslu çetelerle başarılı askeri mücadele hız kesmeden devam etmiş, bazı Pontus çeteleri etkisiz hale getirilmişti. Fevzi Paşa başkanlığındaki tahkik heyetinin 25 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafa göre Trabzon'dan Torul'a kadar olan kısımda bulunan muhafız taburları bölgede asayiş sağlamışlar, Rum çetelerinin bir kaçını ortadan kaldırmışlardı. Bu nedenle Gümüşhane'deki yolların asayiş son derece mükemmel hale gelmişti.¹²⁵ Fevzi Paşa'nın, 2 Kasım 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda ise Pontus hayalinin başarıya ulaşamaması üzerine Santa çetesinin bir kısmının dağılmış diğer kısmının ise ortadan kaldırılması için askerlerin gayretlerine başvurulduğunu belirtmişti.¹²⁶

Gümüşhane'de askeri ve mülki idareler ortak hareket ederek Pontusçu çetelere aman vermemişlerdir. Pontusçu çetelerin hızla tasfiye edilmesi, tarihte sürekli yapıldığı gibi, Rumlar arasında 'Türkler Hristiyanları yok ediyor' propagandasına dönüştürülmüştür. Batum'da Pontus Cemiyeti tarafından çıkarılan Rumca Eleftiros Pontus gazetesinin Trabzon özel muhabiri 20 Kasım 1919 tarihinde gazeteye "Alafsanatos" yani "A.Ölüm" imzasıyla bir makale göndermişti. Trabzon başta olmak üzere Gümüşhane ve çevre yerler Rumları için önemli bir propaganda kaynağı olabilecek durum karşısında askeri tedbirler alınmıştır. 3. Fırka Kumandanı Vekili Atıf Bey, 3 Ocak 1920'de Bayburt'ta bulunan 9. Fırka Kumandanı Halid Bey'e durumu bildirmiş, makalenin tercüme edilerek gerekli makamlara gönderildiğini belirtmiştir.¹²⁷ Öte yandan Gümüşhane ve Trabzon Metropolitlikleri Fener Rum Patrikhanesine gönderdikleri raporlarda hükümetin Pontusçularla yaptığı mücadeleyi farklı bir mecraya taşımışlar, hükümet kuvvetlerinin sivil Rum halkına zulüm yaptıklarını iddia etmişlerdi. 1922 yılında Pontus Merkez Komitesinin Kara Kitabı'na da girecek bu raporlardan Gümüşhane'ye dair olanları şöyle idi:

¹²² BOA, DH.EUM.AYŞ. 26/24, lef.15-17.

¹²³ ATASE, İSH, 618/32, lef.1; ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

¹²⁴ ATASE, İSH, 45/32, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

¹²⁵ ATASE, İSH, 37/74, lef.2; ATASE, İSH, 45/32, lef.4.

¹²⁶ ATASE, İSH, 45/43, lef.1.

¹²⁷ ATASE, İSH, 393/146, lef.1.

“Kapıköy Kondu: 12 Eylül 1919’da Nicolas Bektaşidis, amcası Panayoti’nin koyunlarını otlatırken, Gümüşhane komutanının gönderdiği yedi atlı jandarma, 28 koyunu zorla alarak, Cevizlik’e götürdüler.¹²⁸

1920 Haziran ayı başlarında bir Türk, kimliği bilinmeyen kişilerce öldürüldü. Sözde Santa’lı olan katilleri tutuklamak üzere Santa’ya bir grup asker gönderildi. Askerler, Hristiyanları tutuklayıp hapsederek ve öldüresiye döverek, 2 aydan fazla orada kaldılar. Ancak Ağustos ayının ortalarına doğru mahalli yetkililer, Santalı’ların barışsever, suçsuz insanlar olduklarına ikna olduktan sonra askerleri oradan çektiler.¹²⁹

İç bölgelerdeki Hristiyanların sığınmacı olarak geldikleri Herriana’nın köylerinde, bu zavallı insanlara Amerikan Yardım Komitesi tarafından verilmiş olan erzak ve hayvanları, ellerinden alındı. Hükümetin bunları, Hristiyanların yetkililere olan borçlarının bakıyesi olarak aldığı bildirildi.¹³⁰

23 Nisan 1920’de TBMM Hükümetinin kurulması ve Karadeniz’deki Pontusçularla planlı bir mücadeleye girişmesi Gümüşhane ve çevresindeki Pontusçu çetelerin umutlarını kırmıştır. Karadeniz’de Pontusçu çetelere karşı etkili mücadele için 9 Aralık 1920’de Üçüncü Kolordu lağvedilerek Merkez Ordusu kurulmuştur.¹³¹ Yunan Donanmasının Ereğli’yi ve İnebolu’yu bombardıman etmesi, yine Yunan savaş gemilerinin Bartın’ın kuzey doğusunda seyr etmesi, düşmanın karaya çıkma ihtimalini doğurmuştur. Karadeniz’de onlara yardımcı olabilecek Rumların bulunmasından dolayı bir tedbir gereği Karadeniz kıyıları 12 Haziran 1921’de savaş bölgesi ilan edilmişti.¹³² Bundan sonra bölgeye olası Yunan çıkarmasını kolaylaştıracak gerekçeyle Rumlar önce silah altına çağrıldılar, çağrıya uymayanlar ise silaha sarıldılar.¹³³ Bunun üzerine daha etkili tedbirler alındı. Trabzon ve ilçelerinde Müslim ve gayrimüslim efradın bir hafta ila 15 gün içerisinde bağlı oldukları askerlik şubelerinden belge almaları uygulamasına gidildi. Mahalli ihtiyar heyetlerinin de yardımlarıyla Trabzon’un Hristiyan mahallerinde yapılan aramalarda belgesi olmayan 439 kişi yakalanmış, 286’sı kamyonlarla, 173’ü yaya olarak Gümüşhane ve Erzincan’a sevk edilmişlerdi.¹³⁴ Daha da önemlisi TBMM Hükümeti tarafından alınan ve 16 Haziran 1921’de yürürlüğe giren bir kararla, 15-50 yaş arasındaki Rumların sözde Pontus devleti için dağlara çıkmış çetelere destek verdikleri gerekçeyle iç bölgelere sevkleri öngörül-

¹²⁸ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.247.

¹²⁹ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.253.

¹³⁰ Papadopoulos, *a.g.e.*, s.247.

¹³¹ Yüksel Küçüker-Hikmet Öksüz, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM Yayınları, Trabzon 2017, s.49.

¹³² Yerasimos, *a.g.e.*, s. 420.

¹³³ Çapa, *Pontus Meselesi*, s.116-117.

¹³⁴ Mesut Çapa, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’in Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara 2007, s. 412.

müştü.¹³⁵ Bu kapsamda Trabzon Rumları Zigana ve Gümüşhane yoluyla iç bölgelere gönderilmişlerdir. Zigana civarındaki Pontus çetelerinin bunlara yönelik muhtemel bir saldırısını engellemek için Maçka ve Hamsiköy civarında bir nizamiye müfrezesi bulundurulması Gümüşhane Mutasarrıflığına bildirilmişti.¹³⁶ Bu doğrultuda Gümüşhane'den de bazı Rumlar dâhile sevk edilmişlerdi. Trabzon ve Gümüşhane'deki Rumların iç bölgelere sevkleri İngilizler tarafından propaganda malzemesi yapılmıştı. Yarbay Rawlinson Ekim 1921'deki yolculuğu sonrasında Gümüşhane ve Trabzon'da Rumların sevklerine dair şunları belirtmiştir:

“...Erzurum'dan ayrılışımızın 10. gününde hiçbir olay yaşanmadan Trabzon'a ulaştık. Ancak, daha öncesinde Rumlar tarafından yoğun bir şekilde tarım yapılan verimli vadilerin ve kıyı şeridinin bu sefer neredeyse terk edildiğini, köylerin boşaltıldığını ve hasadın biçilmeden kaldığını farkettim. Ayrıca yolda, iç bölgelerdeki hapishanelere doğru götürülen birçok Rum esiriyle de karşılaşmıştık. O halde Rum nüfusunun, artık çok azının hayatta kaldığı Ermeni esirlerinin yerine geçerek iç kesimlere doğru sürgün edildiği anlaşılıyordu.”¹³⁷

Alınan tedbirler ve Gümüşhane'deki askeri ve mülki makamların ortak hareket etmeleri asayişin yeniden tesisi için çok önemli olmuştur. TBMM Başkan Vekili Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey, izinli olarak memleketine gittiğindeki gözlemlerinden yola çıkarak 15 Haziran 1921'de hazırladığı ve TBMM Başkanlığına gönderdiği raporda Gümüşhane'deki asayişin sağlamlığına dikkat çekmiştir. Hasan Fehmi Bey'in raporuna göre Trabzon'da başta Sürmene ve Yomra olmak üzere asayişsizlik çok fazladır. Buna karşın Gümüşhane'de asayiş oldukça iyidir. Gümüşhane'de son altı ay zarfında önemli bir vukuat dahi olmamıştır. Hasan Fehmi Bey bu sonucu, tesadüfi bir hâle ve mülki memurların görevlerini iyi şekilde yapmalarına bağlamıştır.¹³⁸

Öte yandan bölgede Pontusçulukla hukukî alanda da mücadele edilmiş, ele geçirilen Pontus çeteleri ve üyeleri yargılanmışlardı. TBMM 18 Eylül 1920'de birçok yerde olağanüstü yetkilerle donatılmış mahkemeler kurmuştu.¹³⁹ Gümüşhane'de ve Trabzon'da Pontusçu hareketlerle mücadele adına geçici olarak Trabzon'da kurulan İstiklal Mahkemesi önemli görevler yapmıştı. TBMM, Mili Mücadele sürecinde asayiş bozanlarla, askerden kaçanlarla, TBMM'nin iradesine karşı çıkıp isyan edenlerle mücadele için İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına karar vermişti. Genelkurmay Başkanı

¹³⁵ Yerasimos, *a.g.e.*, s. 420; Çapa, *Pontus Meselesi*, s.117.

¹³⁶ Çapa, *Pontus Meselesi*, s.118.

¹³⁷ Rawlinson, *a.g.e.*, 372.

¹³⁸ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, 1000285/79-2.

¹³⁹ Küçükler-Öksüz, *a.g.e.*, s.50.

Albay İsmet Bey, 18 Eylül 1920’de TBMM’de hükümet adına söz alarak kolordulara göre belirlenen 14 mınıtkada İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını teklif etmişti. İsmet Bey’e göre bunların 7’sinin aciliyeti vardı. Teklif edilen 14 mınıtika içerisinde Gümüşhane ve Trabzon Vilayeti de bulunmaktaydı. Bununla beraber buranın da acil olduğu belirtilen 7 mınıtika içerisinde olup olmadığı ifade edilmemişti.¹⁴⁰ Yapılan müzakerelerde acil olan 7 mınıtika arasına Trabzon Vilayeti alınmamıştı.¹⁴¹ Bununla beraber ortaya çıkan ihtiyaç nedeniyle TBMM 2 yeni İstiklal Mahkemesi açılması teklifinde daha bulunmuştu. Bunlardan biri de Trabzon’dur. Trabzon İstiklal Mahkemesi: Trabzon, Lazistan, Giresun, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarki, Erzincan, Erzurum ve Bayezit’teki davalara bakacaktı.¹⁴² Bu mahkemede Gümüşhanelilerin de davaları görülecekti. Buna karşın uygulama böyle olmamış, Pontusçuların davaları Amasya İstiklal Mahkemesinde yürütülmüştür.¹⁴³ 10 Ekim 1921’e kadar süren yargılamalar neticesinde, Osmanlı Devleti’nin bir parçasını ayırarak Pontus Devleti kurmaya teşebbüs, çete kurarak halkı öldürmek ve asker kaçağı olmaktan 3’ü Müslüman, 174’ü Rum olmak üzere 177 kişi idam edilmiştir. 74 kişi gıyaben idam, 10 kişi kürek cezasına çarptırılmıştır. 2 kişi hapis, 34 kişi sürgün, 1 kişi ise tahliye edilmiştir.¹⁴⁴ Trabzon Metropolit Hrisantos’un yanı sıra Gümüşhane ve Giresun Metropolit Lavrentios’un da gıyaben idam cezalarına ayrıca emval ve emlaklarının müsaderesine karar verilmiştir.¹⁴⁵

Türk askeri ve milis kuvvetlerinin gücünden ve kararlı mücadelesinden dolayı Rum çetelerinin önemli bir kısmı Gümüşhane’de daha fazla kalamayarak bölgeyi terk ettiler.¹⁴⁶ Gümüşhane ve Trabzon’da en önemli Pontusçu çete Efkalidis’in ise 1922 yılında anlaşma yoluyla teslim olması sağlanmıştır. Maçka Metropolit Krilos, 19 Eylül 1922’de Trabzon’da 3. Fırka Kumandanı ve Vali Vekili Rüştü Bey’e çektiği telgrafta, Santalı Kurdoğlu Efkalidis, Kosti, Çeriboğlu Mido, Çakıroğlu Yani, Ovrinli Aristidi, Kurdoğlu Todor’un on kişilik adamlarıyla 19 Eylül 1922’de harp cephesine gitmek şartıyla Maçka Kaymakamlığına teslim olmayı kabul ettiğini bildirmiştir. Krilos, bu başarının ırk cins ayrımı yapmayan Rüştü Bey sayesinde olduğunu hatırlatmış ve onu tebrik etmiştir.¹⁴⁷ Trabzon Valiliği de Efkalidis’in faaliyetlerine son verip teslim olduğunu bir beyannameyle

¹⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C: 4, s. 198.

¹⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C: 4, s. 198-200.

¹⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C: 7, TBMM Matbası, Ankara 1968, s. 216.

¹⁴³ Veyssel Usta Özel Arşivi, aynı belge.

¹⁴⁴ Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, C: I,II, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2000, s. 122-123.

¹⁴⁵ Çapa, Pontus Meselesi, s.120.

¹⁴⁶ Saydam, a.g.b., s.97.

¹⁴⁷ Çapa-Usta, Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar, s.225-226.

kamuoyuna bildirmiştir.¹⁴⁸

Efkalidis'in faaliyetlerine son verdiği 1922 tarihi itibarıyla Gümüşhane'de asayiş büyük oranda tesis edilmiştir. Öyle ki 1922 yılının ilk aylarında Gümüşhane hapishanesinde tek bir suçlu dahi kalmamıştı. Bu durum ulusal basına da yansımıştı. Ankara'da çıkmakta olan *Yeni Gün* gazetesi "*Boş Bir Hapishane*" başlığıyla gelişmeyi kamuoyuna duyurmuştu. Habere göre Dâhiliye Vekâletinden alınan bilgilere atfen Gümüşhane hapishanesinde tek bir suçlu kalmadığı belirtilmişti. Daha sonrasında hapishanede bulunan bazı hafif suçlular dahi ceza sürelerini tamamladıklarından dolayı tahliye edilmişlerdi. Gazete bu vaziyetin Gümüşhane asayişinin mükemmel durumda bulunduğunu göstermesi açısından dikkat çekici ve memnuniyet verici olduğunu yazmıştı. *Yeni Gün* gazetesinin haberini 5 Nisan 1922 tarihli *İstikbal* gazetesi de Trabzon ve çevresi kamuoyuna duyurmuştu.¹⁴⁹ Gümüşhane asayışı 1922'nin sonlarında da oldukça iyi idi. Zira 1 Kasım 1922 tarihli hapishane kayıt cetvelleri incelendiğinde Gümüşhane tutukevlerinde kimsenin olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ TBMM Hükümetinin büyük oranda otoritesini tesis ettiği 1922'den itibaren asayiş sağlama görevi askerden alınarak jandarma ve polise bırakılmıştı.¹⁵¹

Milli Mücadele'nin zaferle neticeleneceğine dair algı Gümüşhane ve çevresi Metropolit ve Rumları üzerinde Türklere karşı ciddi bir tavır değişikliğine yol açmıştır. Bölge Rumları artık Türklerle iyi ilişkiler kurarak TBMM Hükümeti'ne yaklaşmışlardı. Hatta Birinci İnönü Zaferi'nin ardından Londra Konferansı sürecinde Karadeniz bölgesinde Rum ve Ermeni mezalimi iddialarına sert tepki gösteren telgraflar çekmişlerdi. Ankara'dan 1 Mart 1921 tarihli Anadolu Ajansı'nın bildirdiğine göre Giresun ve Gümüşhane Metropolithaneleri tarafından bölgelerinde ikamet eden Rumlar adına 26 Şubat 1921'de Fransa ve İtalya hükümetleri başvekillerine telgraflar çekilmiştir. Telgraflarda Trabzon ve çevresinin Ermenilere terk edilmesi hakkında çıkan söylentiler protesto edilmiş, çoğunluğu teşkil eden Türklerin Rumlara mezalim yaptıklarına dair yapılan iftiralar reddedilmiş, Türklerle Rumlar arasında gayet dostane ilişkiler olduğu TBMM Hükümeti'nin Londra Konferansı'ndaki temsil heyetinin müşterek olan Rum hukuk ve meşru emellerinin korunmasıyla görevlendirildikleri bildirilmiştir.¹⁵²

¹⁴⁸ BOA, DH.EUM.AYŞ, Dosya:30/Gömlük:18; Efkalidis'in affedildiği ve Yunanistan'a gittiği anlaşılmaktadır. 10 Şubat 1937'de Yunanistan'ın Nea Santa bölgesinde arabasından düşüp atları tarafından feci şekilde ezilerek ölmüştür. Bkz. <http://pontosworld.com/index.php/pontus/customs-folklore/237-zipka-the-male-pontic-costume>, et. 15.7.2017.

¹⁴⁹ "Boş Bir Hapishane", *İstikbal*, 5 Nisan 1338/5 Nisan 1922, No:577,s.2.

¹⁵⁰ BOA, DH.MB.HPS. 162/32, lef.1.

¹⁵¹ BOA, DH.EUM.AYŞ. 26/24, lef.3,7.

¹⁵² "Giresun Gümüşhane Rumlarının Asar-ı Sadakatı", *İstikbal*, 4 Mart 1337/4 Mart 1921, No: 241, s. 2; Gâye-i Milliye gazetesinde ise telgrafın 22 Şubat 1921'de çekildiği belirtilmiştir.

Bu tavır değişikliğine karşın Pontusçulukla temasları görülen ve cezalandırılacaklarından korkan Gümüşhane Metropolitanesindeki ruhani reislerin önemli bir kısmı bir yolunu bulup Gümüşhane'den kaçmışlardı. Örneğin Pontusçuluğun en önemli liderlerinden Trabzon Metropolit Hrisantos'un evrakları arasında Gümüşhane Metropolitanesinden gönderilen hıyanet vesikalarına ulaşılmıştı. İkanomos'un 1917 Aralık ayında gönderdiği ve tafsilatından yukarıda bahsedilen belge bu meyandaydı. Ele geçen bu belge tercüme edilerek Nisan 1921'de Trabzon Vilayetinden Amasya İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmişti. Hatta Erkan-ı Harbiye-i Umumiyenin tebligatı gereği askeriye tarafından hazırlanmakta olan Pontus Kitabı'na da bu belgenin konulması istenmişti.¹⁵³ Mahkeme sürecinde Gümüşhane Metropolitanesindeki ruhani reisler bu nedenle kaçmışlardır. Bu nedenle Amasya İstiklal Mahkemesi, Gümüşhane ve Giresun Metropolit Lavrentios'u ancak gıyaben idam cezasına çarptırabilmişti.¹⁵⁴ Onlardan sonra Gümüşhane Metropolitanesindeki Ruhani reisler yenilenmiştir. Gümüşhane Metropolitanesi, İstanbul'daki Yunan taraftarı Fener Rum Patrikhanesine karşı Milli Mücadele taraftarı Papa Eftim liderliğinde Kayseri'de kurulan Türk Ortodoksları Kilisesi'ne bağlanmıştır. Papa Eftim, Anadolu'daki cemaati İstanbul'un hakimiyetinden kurtarmak amacı ile, Ankara Hükümeti'nin de onayını alarak, 21 Eylül 1922'de Kayseri'de bir kongre toplamıştı. Bu kongreye başta Konya ve Maçka Metropolitleri ile Antalya ve Gümüşhane piskoposları olmak üzere 72 ruhani katılmıştı. Fener Rum Patrikhanesi etkisi altında olan İstanbul'daki 8 ruhani dairenin katılmadığı bu kongrede; kanun ve nizamlara aykırı olarak seçilen Patrik Meletios'un patriklikten çıkarılarak Fener Patrikhanesi'nin feshedilmesine, Kayseri'de bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulmasına, kilise ve cemaatler tarafından Papa Eftim'in Anadolu Ortodoks Kilisesi Umumi Vekilliğine getirilmesine karar verilmişti.¹⁵⁵ 1 Ocak 1923'te ise Adliye Vekâletinin bildirdiğine göre Kayseri'deki takdis merasimini yönetmeleri için Konya Metropolit Meletios, Ankara Metropolit Konstantinos, Kayseri Metropolit Yerokobiyos ile birlikte Gümüşhane Metropolit Dirovasios Başpiskoposluklara seçilmişlerdir.¹⁵⁶

6 Şubat 1923 tarihi itibarıyla Pontusçuların Karadeniz'deki isyanı tamamen bastırılmıştı. Gümüşhane'nin de içinde olduğu Karadeniz Bölgesi'nin tamamında Pontusçu çetelere karşı verilen mücadelede 10.886

Bkz. *Gâye-i Milliye*, Haz. Çiğdem Aslan-Mustafa Tokar, Ankara Üniversitesi, Ankara 2012, s.4.

¹⁵³ *Veysel Usta Özel Arşivi*, aynı belge.

¹⁵⁴ Çapa, *Pontus Meselesi*, s.120.

¹⁵⁵ Tansel Topbaş, *Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2007, s. 94.

¹⁵⁶ *BCA*, 30.10.00/109.724.8

çete mensubu etkisiz hale getirilmiş, 11.188'i ise öldürülmüştür. Kurtulabilen Rum çeteciler ise Yunanistan'a kaçmışlardır. Geride kalanlar Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak ahali mübadelesi ile Yunanistan'a gönderilmişlerdi.¹⁵⁷ Rumlar mübadeleyle gönderilmişse de halen dağlarda Pontus çetelerinin kalıntılarının olduğu iddiaları ileri sürülmüştür. İkinci dönem TBMM'de Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, 8 Mart 1924 tarihinde yaptığı konuşmada, mübadele uygulamasına rağmen Rum çetelerinin Gümüşhane ve Trabzon arasında yoğun şekilde eşkıyalık faaliyetleri yaptıklarını Dâhiliye Vekâleti'ne bildirmiş ve gerekli önlemlerin alınmasını istemişti. Dâhiliye Vekili ise bu iddiaların asılsız olduğunu, bölgedeki bütün Rumların mübadeleyle gönderildiğini ifade etmişti. Dâhiliye Vekili'nin "*Sizin daire-i intihabiyeniz dâhilinde esasen Rum yoktur*" sözüne karşı Zeki Bey, "*Rum yoktur. Rum çetesi vardır.*" cevabını vererek asayişin sağlanmasında ısrarcı olmuştu.¹⁵⁸ Bununla beraber resmi kayıtlara göre Gümüşhane'de Pontusçu çetelerin olduğu iddiası teyid edilememiştir. Hükümet mübadele ile az sayıdaki çete kalıntıları da dâhil olmak üzere tüm Rumları göndermişti. Zira asayiş kayıtlarına bakıldığında Gümüşhane'de az sayıda vuku bulan olayların failleri Müslüman çeteleriydi. Gümüşhane'de huzuru bozmaya devam eden az sayıdaki Müslüman eşkıya gurubu da başarılı takibat neticesinde ele geçirilmişti. Bu anlamda Kasım 1923'te Torul'un Karaçukur köyünden Katil Kokooğlu Mustafa'nın arkadaşı Bayraktar oğlu Genç Ağa,¹⁵⁹ yine Torul'un Korkor köyü imamını öldürüp eşkıyalık yapan Hacı oğullarından Mehmed oğlu Osman, Şubat 1924'te Vakfikebir'de tutuklanmışlardı.¹⁶⁰ Neticede Gümüşhane ve çevresinde hangi amaçla hareket ederse etsin çeteler ortadan kaldırılmıştır.¹⁶¹

Sonuç

Milli Mücadele yıllarında Pontus Devleti kurmak için ayrılıkçı Rumlar, Trabzon ve Samsun'da yoğun olmakla birlikte Gümüşhane, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Tokat gibi yerlerde faaliyet göstermişlerdir. Rum nüfusun yoğunluğuyla orantılı olarak Pontusçu hareketler Gümüşhane'den Trabzon'a doğru giderek yükselen bir grafik göstermiş, özellikle de Torul'da yoğunlaşmıştır. Gümüşhane'de Pontusçu teşkilatlanmalar Metropolithane desteğinde kurulmuş, Trabzon Metropoliteninden talimat almışlardır. Gümüşhane'nin kurulmak istenilen Pontus Devleti'ne bağlanmasını kolaylaştırmak için Pontus çeteleri de teşkil edilmiştir. Tedhiş hareketleriyle bozdukları asayişi, işgalci kuvvetlere sanki Türkler yapıyormuş gibi

¹⁵⁷ Küçükler-Öksüz, a.g.e., s.51.

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 7, Devre: 1, s. 190, 191.

¹⁵⁹ "Şaki Derdesti", *İstikbal*, 25 Teşrinisani 1339/25 Kasım 1923, No:1071, s.2.

¹⁶⁰ "Eşkıya Derdesti", *İstikbal*, 21 Şubat 1340/21 Şubat 1924, No:1123, s.2.

¹⁶¹ "Civar Livalarda", *İstikbal*, 17 Kanunuevvel 1339/17 Aralık 1923, No:1086, s.1.

göstermeye çalışmışlardır.

Gümüşhane'deki Pontusçu hareketlerle mücadele, alınan çok yönlü tedbirlerle yapılmıştır. Bu hareketlere karşı Türkler arasında kendiliğinden bir tepki de doğmuştu. Özellikle Süleyman Bey, yanına aldığı Türk gençleriyle birlikte Pontusçu çetelere karşı mücadele etmiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında devletin merkezi otoritesinde sorun yaşandığından Pontusçular faaliyetlerini artırmaya çalışmışlardır. Ancak Gümüşhane'nin, o yıllardaki düzenli kuvvetlerin en güçlüsü olan 15. Kolordu'nun merkezi olan Erzurum'a çok yakın olması pontusçularla mücadele için önemli bir avantajdı. Kolordunun başında Karabekir Paşa gibi dirayetli bir kumandanın ve Pontusçularla mücadele için Gümüşhane'ye gönderilen Halit Bey gibi korkusuz ve kahraman kumandanların emrindeki askerler, Gümüşhanelilerin onlara desteğinin yanısıra 23 Nisan 1920'de TBMM Hükümeti'nin kurularak Pontusçulukla mücadelede etkili tedbirler alması, Gümüşhane ve çevresindeki Pontusçuluğun etkisiz hale getirilmesini sağlamıştır. Milli Mücadelenin zaferle neticelenmesi sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması gereği yapılan nüfus mübadelesiyle Gümüşhane Rumlarının da Yunanistan'a gönderilmesi Pontus meselesini kesin olarak sona erdirmiştir.

KAYNAKLAR

1. Arşivler

(ATASE) Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
(BCA) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
(BOA) Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Veysel Usta Özel Arşivi

2. Gazeteler

İstikbal
Gâye-i Milliye

3. Resmi Tutanaklar ve Yıllıklar

1322(h) *Tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi*, Vilayet Matbaası, s.432-433.

PAPADOPOULUS, Alexander, *Resmi Belgelerle Avrupa Savaşından Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm Pontus Trajedisi 1914-1922 Kara Kitap*, Çev.Atilla Tuygan, Anais Martin, Adnan Köymen, Pencere Yay., İstanbul 2013.

Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C: 7, TBMM Matbaası, Ankara 1968.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C: 4, TBMM Matbaası, Ankara 1981.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, C: 13, TBMM Matbaası, Ankara 1975.

4. Kitap ve Makaleler

ALAN, Gülbadi, “Anadolu’daki Yabancı Okullar ve Pontusçuluk”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s. 175-198.

ATALAY, Bülent, “Trabzon Metropolit Hrisanthos’un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri 3-5 Mayıs 2001*, C: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, s. 599-610.

AYBARS, Ergün İstiklal Mahkemeleri, C: I, II, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2000.

BEYOĞLU, Süleyman, “Giresun’da Pontosçu Faaliyetler ve Osman Ağa, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s. 309-386.

BİLGİN, Mehmet, “Pontos Meselesine Tarihsel Bakış”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s.29-76.

ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi*, Serander Yayınevi, Trabzon 2001.

ÇAPA, Mesut, Veysel Usta, *Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği, Trabzon 1995.

ÇAPA, Mesut, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Pontosçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s. 409-424.

Gâye-i Milliye, Haz. Çiğdem Aslan, Mustafa Toker, Ankara Üniversitesi, Ankara 2012.

İNCİ, Salih, Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği)”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S: 2, 2010, s. 63-96.

Kadirbeyoğlu Zeki Bey’in Hatıraları, Haz. Ömer Fâruk Lermioğlu, Sebil Yayınları, İstanbul 2007.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, C: I, Emre Yayınevi, İstanbul 1993,

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, C: II, Emre Yayınevi, İstanbul 1993.

KÜÇÜKER, Yüksel, Hikmet Öksüz, *Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi*, AVİM, Trabzon 2017.

OKUR, Mehmet, “Fener Rum Patrikhanesi ve Metropolitlerinin Pontosçuluk Faaliyetleri”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s. 249-274.

ÖZEL, Sebahattin, *Millî Mücadelede Trabzon*, TTK, Ankara 1991.

RAWLİNSON, Alfred, *Yakındoğu Maceraları 1918-1922*, TBBD Yayınları, İstanbul 2013.

SAN, Sabri Özcan, *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*, MEB, İstanbul 1993.

ŞİŞMAN, Adnan, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”, *Türkler*, C:14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.173-180.

TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon 1986.

TOPALLI, Osman Fikret, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Trabzon 2011, s. 172.

TOPBAŞ, Tansel, *Ekümeniklik ve Fener Rum Patrikhanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2007.

TOZLU, Selahattin, "Gümüşhane Rumları ve Pontusçuluk", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s. 397-408.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1904, C: 22, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Ankara 2009.

URAL, Selçuk, "Mütareke Dönemi'nde Pontus Hareketi'nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Serander Yayınevi, Ankara 2007, s. 225-248.

USTA, Veysel, "Trabzon Metropoliti Hrisantos'un Paris Konferansı'na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi", *Turkish Studies*, Volume 6/2 Spring 2011, s. 971-982.

ÜNALP, F. Rezzan, "Mondros Mütarekesi Döneminde(1918-1919) Trabzon ve Yöresinde Yaşanan Ayrılıkçı Rum Faaliyetleri ve Türk Halkının Karşı Mücadelesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S: 13, Şubat 2009, s. 87-118.

YERASİMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İstanbul 2015.

ZAMİR, Meir, Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919, *Middle Eastern Studies*, 17/1, January 1981.

5.Web Siteleri

<http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11857/381/Turk%20Yunan%20Iliskileri.pdf?sequence=1>, et.17.07.2017.

<http://pontosworld.com/index.php/pontus/customs-folklore/237-zipka-the-male-pontic-costume>, et.15.7.2017.

http://wikivisually.com/wiki/Euclides_Kourtidis, et.15.07.2017.

<http://www.trabzon.pol.tr/Sayfalar/Polisin-Tarihcesi.aspx>, et.10.04.2017.

